

ΗΛΙΑΣ Γ. ΣΚΟΥΛΙΔΑΣ

Ο ΑΝΑΣΤΑΣΙΟΣ ΚΟΥΛΟΥΡΙΩΤΗΣ ΚΑΙ ΤΟ ΕΡΓΟ ΤΟΥ
συμβολή στη μελέτη των ελληνοαλβανικών σχέσεων*
(β' μισό 19ου αι.)

Η αλβανική εθνική Αναγέννηση («Rilindja») αρχίζει να πραγματοποιείται από τα μέσα του 19ου αιώνα. Το αλβανικό εθνικό κίνημα ακολούθησε με καθυστέρηση την ανάπτυξη αντίστοιχων κινήματων στους άλλους βαλκανικούς λαούς¹. Σημαντικό ρόλο στην εξέλιξή του διαδραμάτισαν οι Αλβανοί της διασποράς. Η άνοδος του αλβανικού εθνικισμού, που κορυφώνεται με την ίδρυση του *Συνδέσμου της Πριζρένης* (10 Ιουνίου 1878), προκαλεί το ζωντανό ενδιαφέρον της ευρωπαϊκής διπλωματίας αλλά και των γειτονικών κρατών. Στην Ελλάδα εκδηλώνονται προσπάθειες προσέγγισης των Αλβανών, παράλληλα με τις εδαφικές επιδιώξεις απέναντι στην Οθωμανική αυτοκρατορία. Στα πλαίσια αυτά δραστηριοποιείται η αμφιλεγόμενη προσωπικότητα του Αναστασίου Κουλουριώτη, που επιχειρεί να προωθήσει φιλοαλβανικές θέσεις και να δημιουργήσει φιλοαλβανική τάση.

Τα βιογραφικά στοιχεία που διαθέτουμε για τον Αναστάσιο Κουλουριώτη, γνωστό και ως «Αλβανολόγο»², είναι ανεπαρκή: έτσι, δίνεται περι-

* Θα ήθελα και από τη θέση αυτή να ευχαριστήσω τον καθηγητή κ. Γ. Πλουμίδα, που διάβασε την εργασία και έκανε τις απαραίτητες παρατηρήσεις. Επίσης θα ήθελα να ευχαριστήσω τους καθηγητές κ. Ελευθ. Νικολαΐδου, κ. Τ. Γιοχάλα, κ. Γ. Σιορόκα για τις χρήσιμες υποδείξεις τους.

1. Για τα αίτια της καθυστέρησης (γεωφυσική και πολιτική διαίρεση, εθνική και θρησκευτική διάσπαση, στενές σχέσεις με την οθωμανική εξουσία, αντικρουόμενα κοινωνικά και οικονομικά συμφέροντα), βλ. L.S. Stavrianos, *The Balkans since 1453*, New York 1958, σ. 496-502. Stavro Skendi, *The Albanian National Awakening 1878-1912*, Princeton 1967, σ. 3-27. Μαρία Νυσταζοπούλου-Πελεκίδου, *Οι Βαλκανικοί Λαοί. Από την Τουρκική κατάρκτηση στην εθνική αποκατάσταση (14ος-19ος αι.)*, Θεσσαλονίκη² 1991, σ. 273-280.

2. «Αλβανολόγος. Επώνυμον ενός αθηναϊκού τύπου, ονόματι Κουλουριώτου εκ Κορυτσάς. ζήσαντος εν Αθήναις κατά την εποχήν του Όθωνος και υποστηρίζοντος φανατι-

θώριο για τη διατύπωση πολλών υποθέσεων. Όπως μας προδιαθέτει το επώνυμό του, πιθανώς κατάγεται από τη Σαλαμίνα¹ (από τα μεσαιωνικά χρόνια έχει και την ονομασία Κούλουρη) και γεννήθηκε ή μεγάλωσε στη συνοικία της Πλάκας στην Αθήνα² στις αρχές της δεκαετίας του 1820³. Ο πατέρας του ονομαζόταν Ιωάννης⁴. Σε νεαρή ηλικία πηγαίνει στις ΗΠΑ⁵,

κώς την συγγένειαν μεταξύ Ελλήνων και Αλβανών», βλ. *Νεώτερον Εγκυκλοπαιδικόν Λεξικόν της Επιθεωρήσεως «Ήλιος»*, τ. Β', Αθήναι ά.έ., σ. 489. Επίσης υπάρχει η ακόλουθη περιγραφή: «Κουλουριώτης, ο κοινώς γνωστός εν Αθήναις υπό την προσωνομίαν Αλβανολόγος. Ήλθεν εις τας Αθήνας κατά πάσαν πιθανότητα από την Κορυτσάν, διετείνεται δε ότι είχε σπουδάσει όσον ουδείς τον βίον και την ιστορίαν του αλβανικού έθνους», βλ. *Μεγάλη Ελληνική Εγκυκλοπαίδεια*, τ. Β', Αθήναι ά.έ., σ. 275, λήμμα: «Αθήναι (Φυσιογνωμιαί-Τύποι)».

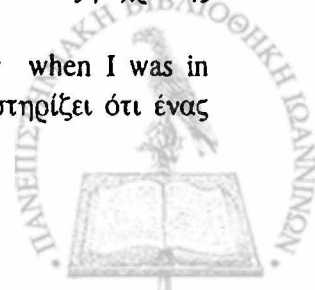
1. Ο Ν.Γ. Πολίτης σε επιστολή του στο Γερμανό γλωσσολόγο Gustav Meyer (1882) αναφέρεται στην καταγωγή του Αναστασίου, βλ. Titos P. Jochalas, *Albanologische Nachrichten von N. Politis und T. Neroutsos aus dem Nachlass G. Meyers*, *Μνημοσύνη* 4 (1972-73) 210-211. Δε φαίνεται ιδιαίτερα αξιόπιστη η εκδοχή της καταγωγής του από την Κορυτσά.

2. Ο Αναστάσιος υπογράφει ως «a native of Athens», βλ. A.J. Koulouriotes, *Greece: Her past condition under King Otho, her present requirements and tendencies, and her future prospects. With a few words about the movement in favour of Prince Alfred's election as king of Greece*, «Harrison», London 1863, σ. 1. Δείχνει περισσότερο αληθοφανής η υπόθεση να γεννήθηκε στην Πλάκα, βλ. Gaetano Petrotta, *Svolgimento storico della cultura e della letteratura albanese*, Palermo 1950, σ. 191, *Historia e letërsisë shqipe*, Prishtinë 1971, σ. 403, Akademia e Shkencave e RPS të Shqipërisë. Instituti i Gjuhësisë dhe i letërsisë (bot.), *Historia e letërsisë shqiptare. Që nga fillimet deri te Lufta Antifashiste Nacionalçlirimtare*, Tiranë 1983, σ. 246. Ο Zihni Reso υποστηρίζει ότι γεννήθηκε στη Σαλαμίνα και στη συνέχεια εγκαταστάθηκε στην Αθήνα, βλ. Zihni Reso, L' activité d' A. Kullurioti dans son journal «La Voix de l' Albanie», durant les années de la Ligue de Prizren, *Studia Albanica* 15 τχ. 2(1978) 43, ο ίδιος, *Anastas Kullurioti dhe gazeta «Zëri i Shqipërisë» 1879-1880*, Tiranë 1981, σ. 20.

3. Πιθανότερη ημερομηνία γέννησής του θεωρείται το 1822, βλ. ενδεικτικά Petrotta, ό.π., σ. 191. Ο Filip Liço αναφέρει το 1820, βλ. Filip Liço, *Anastas Kullurjoti dhe çështja shqiptare*, *Studime Historike* 36(20) τχ. 1(1983) 147, Akademia e Shkencave e RPS të Shqipërisë (bot.), *Fjalor Enciklopedik Shqiptar*, Tiranë 1985, σ. 577. Υπάρχει και η αντίληψη του Reso ότι γεννήθηκε στα 1830, βλ. Reso, *Anastas Kullurioti*, σ. 20.

4. Επικρατεί η άποψη ότι ο Ιωάννης Κουλουριώτης σκοτώθηκε στον ελληνικό εθνικοαπελευθερωτικό αγώνα (1821-1829). Ο Διονύσιος Σουρμελής αναφέρει στους «πεσόντες υπέρ της πατρίδος μέχρι του Ζ' έτους (της ελληνικής επανάστασης)» έναν Ι. Κουλουριώτη (όπως και Αν. Κουλουριώτη και Α. Κουλουριώτη), βλ. Διονύσιος Σουρμελής, *Ιστορία των Αθηνών κατά τον υπέρ ελευθερίας αγώνα, αρχομένη από της επαναστάσεως μέχρι της αποκαταστάσεως των πραγμάτων*, Εν Αθήναις² 1853, σ. 314.

5. Ο ίδιος ο Αναστάσιος μιλά για το ταξίδι του αυτό: «I remember when I was in Washington, in 1842-1843», βλ. Koulouriotes, ό.π., σ. 59-60. Ο Liço υποστηρίζει ότι ένας

αλλά στη συνέχεια γίνεται περισσότερο δυσχερής η παρακολούθηση της δραστηριότητάς του¹. Ενδεχομένως είχε πανεπιστημιακή παιδεία (αδιευκρίνιστο παραμένει πώς και πού την απέκτησε)² και ήταν ιδιαίτερα γλωσσομαθής³.

Ο Αναστάσιος Κουλουριώτης πρωτοεμφανίζεται συγγραφικά το 1863 και προσπαθεί από το Λονδίνο να παρέμβει στην πολιτική κατάσταση της Ελλάδας. Είναι γνωστό ότι η αδυναμία να πραγματοποιηθεί η ελληνική «μεγάλη ιδέα» και οι συνεχείς επεμβάσεις στο σχηματισμό των κυβερνήσεων οδήγησαν σε στάσεις εναντίον του Όθωνα, που πέτυχαν την έξωσή του από τον ελληνικό θρόνο (12 / 24 Οκτωβρίου 1862). Το ζήτημα της διαδοχής του θρόνου επιβεβαίωσε την πολιτική κυριαρχία της Μ. Βρετανίας στην Ελλάδα. Η βρετανική διπλωματία προώθησε την υποψηφιότητα του πρίγκηπα Alfred, δευτερότοκου γιου της βασίλισσας Victoria⁴, ενώ έντεχνα υπέθαλψε φήμες για παραχώρηση των Επτανήσων στην Ελλάδα, ως δωρεά, με αποτέλεσμα ο Alfred να γίνει ιδιαίτερα δημοφιλής στον ελληνικό λαό⁵.

αμερικανός ευεργέτης πήρε στις ΗΠΑ ορφανά του πολέμου της ελληνικής ανεξαρτησίας, ανάμεσά τους και τον Αναστάσιο, βλ. Λίσο, ό.π., σ. 147. Δυστυχώς, δεν αναφέρει τις πηγές του (όπως και ο Reso) και καθιστά αδύνατη τη διασταύρωση των πληροφοριών.

1. Ο Λίσο γράφει ότι συνέχισε τις σπουδές του σε πανεπιστήμιο της Ιταλίας μετά την επιστροφή του από τις ΗΠΑ, βλ. Λίσο, ό.π., σ. 147.

2. Ο Petrotta χωρίς να αναφέρει πανεπιστημιακές σπουδές τονίζει ότι ολοκλήρωσε τις σπουδές του στην Αθήνα και μετανάστευσε στη Βόρεια Αμερική όπου μορφοποίησε τις ιδέες για την αλβανική καταγωγή του, βλ. Petrotta, ό.π., σ. 65-66 και 191. Ο Αναστάσιος πρέπει να υπήρξε Αρβανίτης, δηλ. απόγονος Αλβανών εποίκων στην Ελλάδα (οι εποίκοι ξεκίνησαν τον ύστερο μεσαίωνα, πιθανώς το 13ο και 14ο αιώνα), βλ. Απόστολος Ε. Βακαλόπουλος, *Ιστορία του Νέου Ελληνισμού*, τ. Α'-Β'· ο όρος Αρβανίτες στο ελληνικό κράτος του 19ου αιώνα δε σημαίνει εθνική ιδιαιτερότητα, βλ. γενικά Κώστας Μπίρης, *Αρβανίτες, οι Δωριείς του Νεώτερου Ελληνισμού*, Αθήνα 1960, Titos Jochalas, *Über die Einwanderung der Albaner in Griechenland (Eine zusammenfassende Betrachtung)*, *Dissertationes Albanicae*, München 1971, σ. 89-106.

3. «Η Φωνή της Αλβανίας» συντάσσεται και εκδίδεται υπό του κ. Αναστασίου Κουλουριώτου, γνωστού εν Ευρώπη τε και Αμερική, όστις ομιλεί και γράφει ου μόνον την αγγλικήν, γαλλικήν, ιταλικήν, ισπανικήν, αλλά και την αλβανικήν», βλ. εφημ. «Αλήθεια», έτ. ΙΔ' (1879), αρ. φύλλ. 3514, 8 / 20 Οκτωβρίου 1879.

4. Γενικά για τη βρετανική στάση στη διαδοχή του Όθωνα βλ. Eleutherios Prevelakis, *British Policy towards the Change of Dynasty in Greece 1862-1863*, Athens 1953, D. Michalopoulos, *Vie politique en Grece pendant les années 1862-1869*, Athènes 1981.

5. Στο δημοψήφισμα που διοργάνωσε η προσωρινή κυβέρνηση (Δ. Βούλγαρης, Κ. Κανάρης, Μπ. Ρούφος) και διήρκεσε από την 24 Νοεμβρίου / 6 Δεκεμβρίου ως την 1/13 Δεκεμβρίου 1862 ο Alfred αναδείχτηκε νικητής (συγκέντρωσε 230.016 ψήφους σε σύνολο 240.701 ψηφισάντων) απέναντι στον ορθόδοξο δούκα Νικόλαο του Leuchtenberg που διέ-

Ο Κουλουριώτης, με το έργο του που εκδόθηκε στο Λονδίνο, εμφανίζεται ως ένθερμος υποστηρικτής της υποψηφιότητας Alfred και προσπαθεί να πείσει για την αποτελεσματικότητά της τόσο τους Έλληνες όσο και τους Βρετανούς¹.

Το έργο απαρτίζεται από δύο μέρη· στο πρώτο ο Κουλουριώτης περιγράφει την Ελλάδα της οθωνικής περιόδου με ζοφερά χρώματα: κατηγορεί τον Όθωνα για συγκεντρωτισμό στην άσκηση της εξουσίας, ενστερνισμό μακιαβελικών προτύπων και δημιουργία διεφθαρμένου βασιλικού περιβάλλοντος· επιτίθεται με σφοδρότητα στη Βαυαροκρατία και στους ετερόχθονες (Φαναριώτες κ.ά.)· περιγράφει αναλυτικά τις επιπτώσεις της άσχημης, κατά τη γνώμη του, διακυβέρνησης του Όθωνα στη διοίκηση (καταπιεστική γραφειοκρατία, δυσλειτουργία στο δικονομικό σύστημα), στο στρατό (αναξιοκρατία, άνθηση της ληστείας), στη δημόσια εκπαίδευση (καλές συνθήκες μόνο για τους γόνους της αριστοκρατίας και των εμπόρων, αμόρφωτοι οι περισσότεροι κληρικοί), στη δημοσιονομική πολιτική του κράτους (συνέχιση του φορολογικού καθεστώτος της τουρκοκρατίας, διασπάθιση του δημοσίου χρήματος, έλλειψη σχεδιασμού στην οικονομία). Φρονεί επίσης ότι η αντίδραση από τους φοιτητές του πανεπιστημίου των Αθηνών, τους Έλληνες του εξωτερικού και μερικούς φιλελεύθερους βουλευτές προκάλεσε την έξωση του Όθωνα².

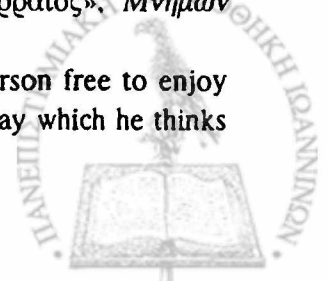
Στο δεύτερο μέρος της συγγραφής του ο Κουλουριώτης παραθέτει, όπως γράφει, τις ανάγκες της Ελλάδας και τις ενέργειες που πρέπει να γίνουν για να ικανοποιηθούν. Σε πολιτειακό επίπεδο ζητά την καθιέρωση της συνταγματικής μοναρχίας· διαφορετικά, προτιμά τους δημοκρατικούς θεσμούς. Πολιτικά τάσσεται ενάντια στον εθνικό απομονωτισμό, αποδοκιμάζει τη «μεγάλη ιδέα», ως παράγωγο ρωσικής υποκίνησης, επιζητεί πολιτική και θρησκευτική ελευθερία για όλους³ και επιδιώκει τη μόρφωση,

θετε τη γαλλική και ρωσική υποστήριξη, βλ. Michalopoulos, *ό.π.*, σ. 96-99. Ήδη, όμως, η βρετανική πολιτική είχε αλλάξει (συμφωνία Λονδίνου στις 22 Νοεμβρίου / 4 Δεκεμβρίου 1862 μεταξύ Αγγλίας, Γαλλίας και Ρωσίας) και δεν υποστήριξε την υποψηφιότητα του Alfred, βλ. Prevelakis, *ό.π.*, σ. 73-86.

1. Ο Πρεβελάκης χαρακτηρίζει το έργο του «Unfavourable to Otho, and advocates Alfred's acceptance of the Greek throne», βλ. Prevelakis, *ό.π.*, σ. 179.

2. Για το φιλελευθερισμό στην Ελλάδα μετά το 1862 βλ. Αντώνης Λιάκος, Οι φιλελεύθεροι στην επανάσταση του 1862. Ο πολιτικός σύλλογος «Ρήγας Φερραίος», *Μνήμων* 8(1980-1982) 9-46.

3. «We want political and religious freedom. We must leave every person free to enjoy the dictates of his own conscience, and pray to his God according to the way which he thinks

γλωσσική και θρησκευτική, των λαϊκών τάξεων. Με ιδιαίτερη έμφαση διατυπώνει τις οικονομικές του προτάσεις: οι Έλληνες διακρίνονται για το εμπόριο και τη ναυτιλία τους, όπως και οι Άγγλοι, επομένως τους αρμόζει Άγγλος βασιλιάς: κατά την άποψή του η πολιτειακή κατάσταση θα βοηθήσει την επιστροφή των Ελλήνων μεταναστών, λογικά, και κεφαλαίων και θα δώσει ώθηση στην οικονομική ανάπτυξη: πιστεύει ότι επείγει η σωστή εκμετάλλευση εδάφους και υπεδάφους (με «ομογενοποιημένους» πληθυσμούς από τον υπόδουλο Ελληνισμό), η αύξηση της γεωργικής παραγωγής, η ανάπτυξη βιομηχανίας (ίδρυση εργοστασίων) και βιοτεχνίας: συνεπώς η κυβέρνηση πρέπει να απαλλαγεί από τη γραφειοκρατία¹. Κατανοεί ότι η ευρωπαϊκή διπλωματία θα καθορίσει με τις επιλογές της το νέο ηγεμόνα και κάνει έκκληση στο βρετανικό κοινοβούλιο και στο έθνος να εισακουστούν οι ελληνικές προτάσεις για τον Alfred, χωρίς να γίνουν διπλωματικές επαφές με τη Ρωσία και τη Γαλλία². Στην πρώτη του συγγραφική απόπειρα δεν ασχολείται ιδιαίτερα με αλβανικά προβλήματα: αποδοκιμάζει συνολικά την άσκηση της εξουσίας από τους ετερόχθονες (Φαναριώτες, μέλη της αυλής του Αλή πασά των Ιωαννίνων)³, αλλά ενδιαφέρεται για την εκπαίδευση των Αρβανιτών⁴.

proper, and not bind him to certain adopted forms of rituals and creeds...religious liberty is one of the greatest privileges that man can possess», βλ. Koulouriotes, *ό.π.*, σ. 47-48.

1. «We want a practical government, a government taken from a practical and congenial people. We do not want to be deceived any longer with theories of government and bureaucratic systems», βλ. Koulouriotes, *ό.π.*, σ. 42.

2. «We do ... humbly and sincerely petition the British Parliament and nation at large to take into serious consideration our wants and requisitions. Let them not put us off or spurn us from them by their cold policy, and drive us into the arms of Russia or France, or it may be to some unknown King Otho, through whom we may probably drag along our existence, and lose some thirty or forty years more in vain efforts or supine inaction», βλ. Koulouriotes, *ό.π.*, σ. 85. Ο Κουλουριώτης ίσως και να είναι ενήμερος της αλλαγής στη βρετανική πολιτική, βλ. Koulouriotes, *ό.π.*, σ. 78-83 (η στάση του απέναντι στο Πρωτόκολλο του Λονδίνου στις 22 Ιανουαρίου / 3 Φεβρουαρίου 1830 και οι προτάσεις του για τον τρόπο εκλογής του βασιλιά της Ελλάδας).

3. «Even the policemen of Athens were the minions and myrmidons of the anti-national system. They were the very scum and riff-raff of Albania, but sheltered under the auspices of the Ministers, also Albanians, who flattered His late Majesty that they would make of them his Swiss guards, the supporters of his throne. These myrmidons, strutting along the streets of Athens armed cap-à-pie, bristling with arms from top to toe, committed all the crimes and larcenies of the capital», βλ. Koulouriotes, *ό.π.*, σ. 11-12.

4. «That are left without any education at all, either secular or religious; and hardly anybody cares to trouble himself about them», βλ. Koulouriotes, *ό.π.*, σ. 20-21.

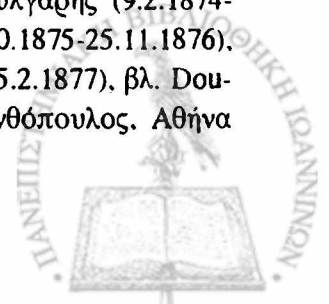
Το επόμενο πόνημά του εκδίδεται τη δεκαετία του 1870 στην Αθήνα¹· το ενδιαφέρον του εδώ επικεντρώνεται στη διάδοση της νεοελληνικής μετάφρασης της Αγίας Γραφής. Προσπαθεί να προασπίσει τα συμφέροντα της Βρετανικής και Αλλοδαπής Βιβλικής Εταιρείας² απέναντι στις απαγορευτικές εγκυκλίους της Εκκλησίας της Ελλάδος³ και της ελληνικής κυβέρνησης⁴. Ο Κουλουριώτης έχει ασπαστεί τις προτεσταντικές ιδέες, μάλ-

1. Βλ. Α.Ι. Κουλουριώτης, *Η Βρετανική και Αλλοδαπή Βιβλική Εταιρεία. Η Βίβλος και οι εγκύκλιοι της Συνόδου και του Υπουργείου*. Εκ του τυπογραφείου του «Μέλλοντος», Εν Αθήναις [1875] 1876. Το διάστημα 1870-1877 διευθυντής της δημοκρατικής εφημερίδας «Μέλλον» είναι ο Δήμος Παπαθανασίου (από τη Θεσσαλία), οπαδός των απόψεων του P.J. Proudhon, βλ. Κ. Μάγερ, *Ιστορία του ελληνικού τύπου*, τ. Α' (1790-1900), Αθήναι 1957, σ. 114, Μιχάλης Δημητρίου, *Το ελληνικό σοσιαλιστικό κίνημα*, τ. Α' (Από τους ουτοπιστές στους μαρξιστές), Αθήνα 1985, σ. 35.

2. British and Foreign Bible Society (στο εξής BFBS). Οι βιβλικές εταιρείες φρόντιζαν τη μετάφραση, την έκδοση και τη διακίνηση των Αγίων Γραφών σε πολλές γλώσσες· στόχος τους υπήρξε η διάδοση των προτεσταντικών ιδεών. Στον ελλαδικό χώρο οι προτεστάντες μισσιονάριοι (Βρετανοί και Αμερικανοί) εμφανίζονται μετά το τέλος των ναπολεόντειων πολέμων (1819-ίδρυση της Ionian Bible Society). Η δράση τους, έντονη καθόλη τη διάρκεια του 19ου αι., περιλαμβάνει και την ίδρυση σχολείων και την έκδοση βιβλίων ως διδακτικών εγχειριδίων· πολλές φορές, στρέφεται ενάντια στην ορθόδοξη ελληνική Εκκλησία προκαλώντας την αντίδρασή της. Με πρωτοβουλία της BFBS η Αγία Γραφή μεταφράστηκε στην καθομιλουμένη ελληνική γλώσσα. Για τη δράση της BFBS στην Ελλάδα και τη μετάφραση της Βίβλου βλ. *Σύντομος έκθεσις, του σκοπού και των εργασιών της Βρετανικής και Ξενικής Ιερογραφικής Εταιρείας και των λοιπών της αυτής φύσεως εταιρειών εις όλον τον κόσμον*. Εκ του αγγλικού, Αθήναι 1838, σ. ε' -ζ', 15, 18, 30-31, Mark Siotes, Constantine Oikonomos of the House of Oikonomos and the Operations of the British Bible Society in Greece (1780-1857), *The Greek Orthodox Theological Review* 6(1963) 7-55, Ελένη Δ. Κακουλίδη, *Για τη μετάφραση της Καινής Διαθήκης. Ιστορία-Κριτική-Απόψεις-Βιβλιογραφία*, Θεσσαλονίκη 1970, σ. 15-20, 32-39, 48-53, Γεώργιος Δημ. Μεταλληνός, *Το ζήτημα της μεταφράσεως της Αγίας Γραφής εις την νεοελληνικήν κατά τον ΙΘ' αι.*, Αθήναι 1977, Κυριακή Μαμώνη, *Αγώνες του Οικουμενικού Πατριαρχείου κατά των μισσιονάριων («Εκκλησιαστική Πνευματική Κεντρική Επιτροπή» 1836-38)*, *Μνημοσύνη* 8(1980-81) 179-212.

3. Βλ. Στέφανος Γιαννόπουλος, *Συλλογή των εγκυκλίων της Ιεράς Συνόδου της Εκκλησίας της Ελλάδος μετά των οικείων νόμων, β. διαταγμάτων, υπουργικών εγγράφων, οδηγιών κτλ. από του 1833 μέχρι σήμερα*. Εν Αθήναις 1901, κυρίως τις σελ. 409, 463.

4. Οι πρωθυπουργοί της Ελλάδας αυτή την περίοδο είναι: Δ. Βούλγαρης (9.2.1874-26.4.1875), Χ. Τρικούπης (27.4.1875-14.10.1875), Α. Κουμουνδούρος (15.10.1875-25.11.1876), Ε. Δεληγιώργης (26.11.1876-30.11.1876), Α. Κουμουνδούρος (1.12.1876-25.2.1877), βλ. Douglas Dakin, *Η ενοποίηση της Ελλάδας, 1770-1923*, Μετάφραση Α. Ξανθόπουλος, Αθήνα 1982, σ. 422.

λον, κατά την παραμονή του στο εξωτερικό (ΗΠΑ, Αγγλία)¹. Στην εισαγωγή του έργου του επικρίνει με ειρωνική διάθεση την ελληνική κυβέρνηση για «βιβλιοφοβία»² την κατηγορεί ότι ασχολείται με υλικά ζητήματα (εξοπλισμούς, οικονομική ανόρθωση), ενώ, κατά τη γνώμη του, η δύναμη ενός έθνους περιέχεται στην εισαγωγή ιδεών μέσω των βιβλίων και των εφημερίδων³. Στη συνέχεια παρουσιάζει την BFBS, την ιστορία και το έργο της. Σύμφωνα με τον Κουλουριώτη σκοπός της είναι «η αγαθοεργία και όχι το κέρδος». Αναλύει την προσφορά της στο χριστιανισμό (ίδρυση ιεραποστολικών και φιλανθρωπικών εταιρειών, διάδοση του Ευαγγελίου παγκοσμίως) και επιμένει στην προσφορά της BFBS στην Ελλάδα⁴, η οποία επανειλημμένα προκάλεσε τις ευχαριστίες των ελληνικών κυβερνήσεων. Καταφέρεται εναντίον της ορθόδοξης και της καθολικής Εκκλησίας, γιατί εμποδίζουν τη διάδοση της μετάφρασης της Βίβλου, και αναφέρει πνευματικούς ανθρώπους που βοήθησαν τη μετάφραση στην Ελλάδα⁴. Η συγγρα-

1. Ο ίδιος προσδιορίζει τη σχέση του με την BFBS: «εγώ δεν είμαι, κατά δυστυχίαν ιεραπόστολος, το οποίον θα εθεώρουν καύχημά μου να ήμην, αλλ' απλώς επίτροπος της Βρετανικής και Αλλοδαπής Βιβλικής Εταιρείας», βλ. Α.Ι. Κουλουριώτης, *Αλβανικά πάρεργα ήτοι ανασκευή της επιστολής του εξ Αργυροκάστρου ανταποκριτού της «Παλιγγενεσίας»* (της υπ. αριθ. 5758, Αυγούστου 22.1883). Εν Αθήναις, Εκ της τυπογραφίας «Η Φωνή της Αλβανίας», 1883, σ. 32. Ανάλυση της θεολογικής ορολογίας του Κουλουριώτη βλ. Ηλίας Αντ. Βουλγαράκης, *Η ιεραποστολή κατά τα ελληνικά κείμενα από του 1821 μέχρι του 1917*, Εν Αθήναις 1970 και ιδιαίτερα τις σελ. 69-70, 109, 132, 311.

2. Με επιδεξιότητα αποφεύγει να μιλήσει για διακίνηση ιδεών, βλ. Κουλουριώτης, *Η Βρετανική*, σ. 2.

3. Αναφέρει ότι η BFBS διένειμε (με πώληση ή δωρεά) στην Ελλάδα, από το 1821 και έπειτα, περισσότερα από 200.000 αντίτυπα Παλαιάς και Καινής Διαθήκης ή τμημάτων τους. Επίσης, την εποχή που γράφει ο Κουλουριώτης παρά τις δυσκολίες που υπάρχουν «εκ τωνων υπαλλήλων και ολιγίστων κληρικών, και την αποθάρρυνσιν ενίων Κυβερνήσεων και Ιερών Συνόδων της Ελλάδος» η BFBS είχε, ετησίως, πωλήσεις 2.000 αντιτύπων της Παλαιάς και Καινής Διαθήκης, βλ. Κουλουριώτης, *ό.π.*, σ. 15. Ο Κουλουριώτης προτρέπει τους Έλληνες να ιδρύσουν δική τους βιβλική εταιρεία σε συνεργασία με την BFBS: «Έκαστον έθνος έχει το αυτό δικαίωμα να εγκαθιδρύση Βιβλικήν Εταιρίαν...είναι πολλαί τοιαύται εταιρίαι καθ' όλην την Ευρώπην εργαζόμεναι ανεξαρτήτως ή και συμβοηθητικώς μετ' αλλήλων. Είθε δε και το ημέτερον έθνος, και η ημετέρα Σύνοδος της Ελλάδος να ημιλλάτο υπέρ του καλού τούτου έργου και να εσχημάτιζε τοιαύτην Εταιρίαν ή και να συνειργάζετο μετ' άλλων, εν αγάπη και αδελφότητι χριστιανική, όπως προάξη το έργον του Κυρίου», βλ. Κουλουριώτης, *ό.π.*, σ. 13.

4. Για να προσδώσει περισσότερο κύρος στους ισχυρισμούς του περιλαμβάνει ως μεταφραστές και τους Ιωάννη Καποδίστρια, Θεόκλητο Φαρμακίδη κ.ά., βλ. Κουλουριώτης, *ό.π.*, σ. 25.

φή του τελειώνει με κριτική στις απαγορευτικές εγκυκλίους: θεωρεί την απόφαση της κυβέρνησης ως παράνομη και αυθαίρετη και μέμφεται τη στάση της ελληνικής ορθόδοξης Εκκλησίας¹.

Ως την εκδήλωση της βαλκανικής κρίσης (1875-1878) ο Αναστάσιος Κουλουριώτης δεν ασχολείται με την εθνική αφύπνιση των Αλβανών. Η ίδρυση του *Συνδέσμου της Πριζρένης* και οι αποφάσεις του Συνεδρίου του Βερολίνου² φαίνεται να άσκησαν ιδιαίτερη επιρροή στη σκέψη του. Επίσης, το ενδιαφέρον του διεγείρει η ανάπτυξη πολιτιστικής δραστηριότητας από τους Αλβανούς της διασποράς. Δε γνωρίζουμε τη συμβολή της BFBS στις κινήσεις του, καθώς εντείνεται η προσέγγιση των Αλβανών από εθνικές και θρησκευτικές προπαγάνδες³.

Κατά τη διάρκεια της κρίσης υπήρξαν διεργασίες για συνεννόηση των Ελλήνων και των Αλβανών⁴. Το καλοκαίρι του 1876 ο Έλληνας πρωθυπουργός Αλέξανδρος Κουμουνδούρος πραγματοποιεί (χρησιμοποιώντας ως διαπραγματευτή το Γ. Ζηνόπουλο) επαφές στην Κέρκυρα με χριστιανούς και μουσουλμάνους Αλβανούς⁵ οι επαφές διακόπηκαν με την αποκάλυψή τους. Τον επόμενο χρόνο (Ιούλιος 1877) ο Έλληνας πρόξενος στη

1. Βλ. Κουλουριώτης, *ό.π.*, σ. 30-32.

2. Η συνθήκη που υπογράφηκε με την ολοκλήρωση του Συνεδρίου του Βερολίνου (13 Ιουνίου-13 Ιουλίου 1878) ευνόησε τη διείσδυση της Αυστροουγγαρίας στα Βαλκάνια (αντίβαρο στη ρωσική επιρροή) και αναγνώρισε την ανεξαρτησία της Σερβίας, του Μαυροβουνίου και της Ρουμανίας⁶· επίσης, η Βουλγαρία έγινε ηγεμονία υποτελής στην Οθωμανική αυτοκρατορία, η Ανατολική Ρωμυλία αποτέλεσε αυτόνομη επαρχία και καθορίστηκαν τα σύνορα Αλβανίας και Μαυροβουνίου. Για το Συνέδριο και τη δημιουργία εθνικών βαλκανικών κρατών, βλ. W.N. Medlicott, *The Congress of Berlin and After. A Diplomatic History of the Near Eastern Settlement 1878-1880*, London⁷ 1963, Μ.Θ. Λάσκαρις, *Το Ανατολικόν ζήτημα 1800-1923*, τ. Α' (1800-1878), Θεσσαλονίκη 1978 (φωτομηχανική ανατύπωση), σ. 292-300, Ralph Melville-Hans Jürgen Schröder (hrsg.), *Der Berliner Kongress von 1878, Die Politik der Grossmächte und die Probleme der Modernisierung in Südosteuropa in der zweiten Hälfte des 19. Jahrhunderts*, Wiesbaden 1982.

3. Βλ. Ελευθερία Ι. Νικολαΐδου, *Ξένες προπαγάνδες και εθνική αλβανική κίνηση στις μητροπολιτικές επαρχίες Δυρραχίου και Βελεγράδων κατά τα τέλη του 19ου και τις αρχές του 20ου αι.*, Ιωάννινα 1978, σ. 283-295.

4. Βλ. Μίλτος Μ. Σπυρομήλιος, *Ελλάς και Αλβανία (μία απόπειρα προσεγγίσεως Αλβανών και Ελλήνων κατά το 1877-1878)*, *Ο Νέος Κουβαράς* 2(1962) 135-177, Evangelos Kofos, *Greek reaction to developments leading to the Albanian League of Prizren*, *Balkan Studies* 23(1982) 349-362, Shkëlzen Raça, *Marrëdhëniet Shqiptaro-Greke, 1829-1881*, Prishtinë 1990, σ. 141-196, Κωνσταντίνος Α. Βακαλόπουλος, *Ιστορία του Βόρειου Ελληνισμού. Ήπειρος*, Θεσσαλονίκη 1992, σ. 525-531. Οι σχέσεις των Ελλήνων και των Αλβανών κατά τη διάρκεια του 19ου αιώνα είναι το θέμα της διδακτορικής μου διατριβής.

Σκόδρα Επαμεινώνδας Μαυρομάτης, με τη μεσολάβηση του Κων/νου Αραβαντινού, συναντήθηκε με Αλβανούς εκπροσώπους (Abdyl Bej Frashëri, Mehmed Ali Bej Vriopi κ.ά.) στα Ιωάννινα. Η εμμονή των συζητητών σε διαφορετικές απόψεις και η εξέλιξη του ρωσοτουρκικού πολέμου (1877-1878) οδήγησαν τις διαπραγματεύσεις σε αδιέξοδο. Η ελληνική κυβέρνηση οργανώνει νέα μυστική αποστολή· στέλνει το Στέφανο Σκουλούδη στην Κωνσταντινούπολη (τέλη 1877) και στη συνέχεια στην Κέρκυρα (αρχές 1878) για να συνεννοηθεί με Αλβανούς, μέλη της οθωμανικής βουλής. Οι συνομιλίες δεν είχαν ευτυχή κατάληξη, γιατί οι Έλληνες επιθυμούσαν τη συγκρότηση δυαδικής μοναρχίας, ενώ οι Αλβανοί επέμεναν στη δημιουργία αλβανικής ηγεμονίας. Η σύσταση του *Συνδέσμου της Πριζρένης* και η σύμπτωση, σε καίρια σημεία, των συμφερόντων του με αυτά της Υψηλής Πύλης απομάκρυναν την προοπτική της ελληνοαλβανικής συνεννόησης¹. Πρέπει να σημειωθεί ότι το αλβανικό υπόμνημα που στάλθηκε στο λόρδο Beaconsfield (Ιούνιος 1878) αντιμετώπιζε την Ελλάδα ως σύμμαχο, αλλά απέρριπτε την ένωση, καθώς διαπίστωνε διαφορές στη γλώσσα, τα έθιμα και τον πολιτισμό². Το βασικό πρόβλημα στις ελληνοαλβανικές σχέσεις της εποχής ήταν η διεκδίκηση του ίδιου γεωγραφικού χώρου, δηλ. της Ηπείρου. Οι Οθωμανοί σκόπιμα συντέλεσαν στη μεγέθυνση του προβλήματος, καθώς είχαν δώσει την άσκηση της εξουσίας στην Ήπειρο στους μουσουλμάνους Αλβανούς³. Αναπόφευκτα, οι ελληνικές απαιτήσεις στο Συνέδριο του Βερολίνου για την Ήπειρο και τη Θεσσαλία ήρθαν σε αντιπαράθεση με τις αλβανικές θέσεις σχετικά με τον καθορισμό των ορίων του αλβανικού εδάφους⁴. Ο διορισμός του Abeddin Pasha (Bej Dino), Αλβανού μεγα-

1. Βλ. Skendi, *ό.π.*, σ. 82-87, Β. Κόντης, Ο Αλβανικός Σύνδεσμος της Πριζρένης και ο ρόλος του στο ζήτημα του καθορισμού των Ηπειρωτικών συνόρων, *Βαλκανική Βιβλιογραφία* 5(1976) (παράρτημα) 197-208, Raça, *ό.π.*, σ. 197-258.

2. Βλ. Skendi, *ό.π.*, σ. 44-45.

3. Βλ. Βασίλης Κόντης, *Ευαίσθητες ισορροπίες. Ελλάδα και Αλβανία στον 20ο αι.*, Θεσσαλονίκη 1994, σ. 13.

4. Για την ελληνική στάση στο Συνέδριο του Βερολίνου και τις διαπραγματεύσεις για την οριοθέτηση των ελληνοτουρκικών συνόρων βλ. Δημήτρης Χασιώτης, *Διατριβαί και υπομνήματα περί Ηπείρου από του έτους 1874 μέχρι του έτους 1879*, Αθήνησιν 1887, σ. 72-177, Stamatis Lascaris, *La Politique Extérieure de la Grèce avant et après Le Congrès de Berlin 1875-1881*, Paris 1924, σ. 182-183, Evangelos Kofos, *Greece and the Eastern Crisis 1875-1878*, Thessaloniki 1975, σ. 207-260, Ε.Γ. Πρωτοψάλτης, Στατιστικά στοιχεία περί Ηπειροθεσσαλίας κατά τον χρόνον της προσαρτήσεως, *Υπόμνημα Σπυρομίλιου (1878)*, *Ηπειρωτικό Ημερολόγιο* 2(1980) 46-58, Ζαχ. Ν. Τσιρπανλής, Άγνωστο υπόμνημα για την πόλη των Ιωαννίνων (1878), *Ηπειρωτικό Ημερολόγιο* 3(1981) 13-26, Basil Kondis, The

λογαιοκτήμενα της Ηπείρου και μέλους του Συνδέσμου, ως υπουργού εξωτερικών της Οθωμανικής αυτοκρατορίας, σε συνδυασμό με τις μυστικές του υποσχέσεις στους Αλβανούς και τη σκληρή διαπραγματευτική του τακτική (Ιούνιος-Ιούλιος 1880) όξυναν τις σχέσεις. Έλληνες και Αλβανοί προσπάθησαν να έρθουν σε συνεννόηση ακόμα μια φορά στο τέλος Ιανουαρίου του 1881¹ χωρίς συγκεκριμένο αποτέλεσμα. Το ίδιο χρονικό διάστημα η αυτοανακήρυξη του Συνδέσμου σε προσωρινή κυβέρνηση της Αλβανίας (τέλη του 1880) έφερε τη σύγκρουση με την Οθωμανική αυτοκρατορία. Τον Ιανουάριο του 1881 ξεσπούν ταραχές στην Πριζρένη, οι οποίες γρήγορα επεκτείνονται. Η καταστολή τους είχε ως αποτέλεσμα τη διάλυση του Αλβανικού Συνδέσμου (Μάιος 1881). Ο Σύνδεσμος της Πριζρένης, αν και αρχικά ήταν αρνητικός παράγοντας στις διεκδικήσεις των Ελλήνων στην Ήπειρο και στη Θεσσαλία, υποχρέωσε τους Τούρκους να προβούν σε παραχωρήσεις². Το Αλβανικό Ζήτημα προκάλεσε ζωνρό ενδιαφέρον στο εσωτερικό της Ελλάδας, λόγω της συνύπαρξης ελληνικών και αλβανικών πληθυσμών στην Ήπειρο³. Οι εφημερίδες φιλοξενούσαν πρωτοσέλιδα άρθρα και ανταποκρίσεις από την Ήπειρο και την Αλβανία⁴ παράλληλα κυκλοφόρησαν αυτοτελείς μελέτες και δημοσιεύσεις σε περιοδικά, που είχαν ως στόχο την προώθηση των ελληνικών διεκδικήσεων. Ο Κουλουριώτης, με την έκδοση της εβδομαδιαίας εφημερίδας του «Η Φωνή της Αλβανίας», ήρθε να υποστηρίξει μία διαφορετική πολιτική, η οποία τον ενέταξε στο

Albanian Nationalist Movement and the Epiro-Thessalian Boundary Problem, *Πρακτικά Διεθνούς Ιστορικού Συμποσίου: Η τελευταία φάση της Ανατολικής κρίσεως και ο Ελληνισμός (1878-1881)*, Αθήνα 1983, σ. 305-315.

1. Στις 30 Ιανουαρίου / 11 Φεβρουαρίου 1881 δημοσιεύεται ένα φυλλάδιο που προτείνει την ένωση Ελλήνων και Αλβανών. Έχοντας εξετάσει τις τέσσερις πιθανές επιλογές των Αλβανών, αποφαίνεται ότι η περισσότερο ευνοϊκή είναι η ένωση με τους Έλληνες, επικαλούμενος κοινή καταγωγή, κοινούς αγώνες, κοινά συμφέροντα και σκοπούς⁵ πιστεύει ότι η θρησκεία δεν μπορεί να αποτελέσει εμπόδιο, βλ. Κ. Φρεαρίτης, *Ο Εθνικός δεσμός προς τους ανδρείους Σκηπετάρους*, Εν Αθήναις 1881. Για την προσωπικότητα του Φρεαρίτη βλ. ενδεικτικά Κώστας Π. Λαζαρίδης, Κωνσταντίνος Φρεαρίτης, *Ηπειρωτική Εστία* 13 τχ. 145(1964) 321-332.

2. Βλ. Κόντης, *Ο Αλβανικός Σύνδεσμος*, σ. 208.

3. Βλ. Ελευθερία Ι. Νικολαΐδου, Προτάσεις της Επιτροπής του Βιλαετίου Ιωαννίνων πάνω στο σχέδιο μεταρρυθμίσεων της Πύλης (1879-1880), *Δωδώνη* 10 (1981) 339-368, Στέφανος Ι. Παπαδόπουλος, Η Ήπειρος κατά την εποχή του Βερολίνιου Συνεδρίου (γενική επισκόπηση από διοικητική, οικονομική και πολιτιστική άποψη), *Πρακτικά Διεθνούς Ιστορικού Συμποσίου: Η τελευταία φάση της Ανατολικής κρίσεως και ο Ελληνισμός (1878-1881)*, Αθήνα 1983, σ. 49-71.

πολιτιστικό κίνημα της Rilindja¹.

Το πρώτο φύλλο της εφημερίδας τυπώνεται² στις 29 Σεπτεμβρίου 1879³ με υπότιτλο *Εφημερίς των Αλβανικών Δικαιωμάτων*. Επίσης προτάσσει τη ρήση *θέλομεν την Αλβανίαν μίαν ηνωμένην και ανεξάρτητον*. Στη συνέχεια ο Κουλουριώτης δημοσιοποιεί τις σκέψεις του για τις επιδιωκόμενες σχέσεις Ελλάδας και Αλβανίας: «Η κυβέρνησις της Ελλάδος οφείλει και χρεωστεί να βοηθήση την Αλβανίαν προς ανάκτησιν της αυτονομίας και ανεξαρτησίας αυτής και προς τούτοις να συνδέση συμμαχίαν και επιμαχίαν μετά των μεγαθύμων τέκνων αυτής.-Αποτεινόμεθα προς τους γνησίους και πατριωτικούς Σκυπητάρας κατοικούντας εσωτερικώς και εξωτερικώς όπως συντρέξωσιν ημάς υλικώς τε και ηθικώς εις την έκδοσιν της εφημερίδος ταύτης ήτις υπόσχεται εκ προοιμίων να υποστηρίξη εκθύμως τα συμφέροντα των Αλβανών εν γένει». Στο ίδιο φύλλο καταγράφει την πρόθεση της εφημερίδας του να καλύψει το κενό που υπάρχει στον ελληνικό τύπο, όσον αφορά τα δίκαια των Αλβανών που ζητούν αυτονομία, πολιτική ενότητα και «συμπαγίωση» της εθνικότητάς τους⁴.

Οι θέσεις του Κουλουριώτη σχετικά με τις ελληνοαλβανικές σχέσεις δε

1. Βλ. Stefanaq Pollo-Arben Puto (με τη συνεργασία του Kristo Frashëri και του Skënder Anamali). *Ιστορία της Αλβανίας (από την αρχαιότητα μέχρι σήμερα)*. Μετάφραση από τα γαλλικά: Μπάμπης Αχτσόγλου, Αθήνα ά.έ., σ. 172-173, Christine B. Kömer, *Entwicklung und Konzeption der Presse in Albanien und der albanischen Exilpresse*. München 1982, σ. 21-43, Akademia e Shkencave e RPS të Shqipërisë. Instituti i Historisë (bot.), *Historia e Shqipërisë*, τ. 2 (vitet 30 të shek. XIX-1912). Tiranë 1984, σ. 261, 269.

2. Τα 3 πρώτα φύλλα (ως και 13 Οκτωβρίου 1879) γράφουν: «Τύποις Αθηναϊδος. 29-Οδός Βουλής - 29»· στη συνέχεια δεν αναφέρεται τυπογραφείο. Πιθανώς είναι το ομώνυμο, ιδιόκτητο «Η Φωνή της Αλβανίας». Αγνοούμε ποιός χρηματοδότησε την όλη προσπάθεια. Στην πρώτη εξαμηνία ίσως υπήρξε αυτοχρηματοδότηση, βλ. «Η Φωνή της Αλβανίας», έτ. Α' (1880), αρ. φύλλ. 26, 22 Μαρτίου 1880.

3. Οι ημερομηνίες της εφημερίδας αναγράφονται στο Ιουλιανό ημερολόγιο. Επίσης οι ημερομηνίες που σχετίζονται με αυτήν.

4. Ως κύριες θέσεις της εφημερίδας προβάλλονται: το δικαίωμα ύπαρξης όλων των εθνών· η δημιουργία παγκόσμιου Άρειου Πάγου για την εκδίκαση εθνικών διαφορών· η συγκρότηση αυτόνομων, ανεξάρτητων και ομοσπονδιακών πολιτευμάτων στην Ανατολή· ο «κοσμοπολιτισμός», δηλ. το δικαίωμα εγκατάστασης και δράσης των ανθρώπων σε όλα τα κράτη, με πλήρη πολιτικά και θρησκευτικά δικαιώματα, χωρίς παρενόχληση από τις κυβερνήσεις και τους νόμους· η ανεξιθρησκεία· η ισότητα των ανθρώπων· η εναντίωση στον πόλεμο· υποστηρίζει επίσης «την εκπολίτευσιν και διανοητικήν κατάκτησιν άλλης χώρας», βλ. εφημ. «Η Φωνή της Αλβανίας», έτ. Α' (1879), αρ. φύλλ. 1, 29 Σεπτεμβρίου 1879. Για την επιρροή του Κουλουριώτη από το Διαφωτισμό βλ. Liço, ό.π., σ. 148.

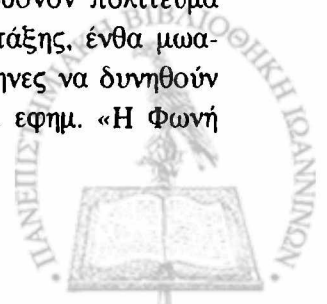

διακρίνονται από σταθερότητα¹· επηρεάζονται από τις διεθνείς εξελίξεις γύρω από την αλβανική υπόθεση, τις βαθμιαίες διασυνδέσεις του με Αλβανούς της διασποράς αλλά και της κυρίως Αλβανίας, την ελληνική πολιτική, καθώς και την ανταπόκριση που έτυχε η εφημερίδα του από το αθηναϊκό κοινό². Πρωταρχική του μέριμνα είναι η ενότητα των Αλβανών³. Πιστεύει ότι οι Έλληνες και οι Αλβανοί πρέπει να διατηρήσουν τους προ-

1. Η αλβανική ιστοριογραφία που ασχολήθηκε με την πολιτική της εφημερίδας «Η Φωνή της Αλβανίας» προτίμησε την καταγραφή των απόψεων του Κουλουριώτη για τη συγκρότηση του αλβανικού έθνους και κράτους· δεν αναφέρει τη διακύμανση των αντιλήψεών του για τις ελληνοαλβανικές σχέσεις (Μόνο ο Λίζο προσπαθεί να εντάξει τον Κουλουριώτη στο πλαίσιο ευρύτερων διεργασιών, βλ. Λίζο, *ό.π.*, σ. 165-170). Επίσης, δεν περιγράφεται η προσπάθεια του Κουλουριώτη για δημιουργία βαλκανικής ομοσπονδίας. Πιστεύουμε ότι στην αποτίμηση της ιστοριογραφίας δεν μπορεί να αγνοηθεί η πολιτική του αλβανικού κράτους την αντίστοιχη περίοδο, βλ. *Élisabeth et Jean Paul Champseix, L'Albanie ou la logique du désespoir*, Paris 1992, σ. 33-44, 51-62 και 89-96. Η προσέγγιση του Raça (Αλβανός συγγραφέας του Κοσσυφοπεδίου) δε λαμβάνει υπόψη της την ιστοριογραφία της Αλβανίας, βλ. Raça, *ό.π.*, σ. 220-225.

2. Η εμφάνιση του ονόματος του Κουλουριώτη ως εκδότη της εφημερίδας (αρ.φύλλ. 4, 20 Οκτωβρίου 1879) συνοδεύεται από καυστικά σχόλιά του: «η Φωνή της Αλβανίας δεν είναι Φωνή της Ελλάδος. αλλ' ούτε, φωνή βοώντος εν τη ερήμω, αλλά φωνή βοώσα εν ταις πόλεσι και εν τοις ώσι των Αλβανών... Η Φωνή απήντησεν, ότι επειδή εν Ελλάδι δεν υπάρχουν ολοτελώς δημόσιοι δρόμοι άγοντες προς την Αλβανίαν ηναγκάσθη να ανοίξη ευθύν προς αυτήν», βλ. εφημ. «Η Φωνή της Αλβανίας», έτ. Α' (1879), αρ. φύλλ. 4, 20 Οκτωβρίου 1879. Προηγουμένως η εφημερίδα «Αλήθεια» είναι από τις λίγες που αναφέρει την έκδοσή της: «Εξεδόθη ο 1ος αριθμός νέας εφημερίδος ονομαζομένης "Η Φωνή της Αλβανίας"», βλ. εφημ. «Αλήθεια», έτ. ΙΔ' (1879), αρ. φύλλ. 3510, 1 Οκτωβρίου 1879. Για την αναγνωσιμότητα της «Αλήθειας» η σατιρική εφημερίδα «Αριστοφάνης» γράφει: «Αλήθεια γνωστή μόνον εις τον συντάκτην και στοιχειοθέτην αυτής», βλ. εφημ. «Αριστοφάνης», έτ. Η' (1880), αρ. φύλλ. 55, 9 Ιουλίου 1880. Τη μεγαλύτερη επίθεση ο Κουλουριώτης δέχτηκε από την εφημερίδα «Δίκαιον» που τον κατηγορεί για επιφανειακή γνώση του Αλβανικού Ζητήματος, χωρίς σχέσεις με τους Αλβανούς (τον χαρακτηρίζει αλβανόφωνο της Στερεάς Ελλάδας) και υπαινίσσεται υλικά οφέλη ως κίνητρο του Κουλουριώτη για να ασχοληθεί με τους Αλβανούς, βλ. εφημ. «Η Φωνή της Αλβανίας», έτ. Α' (1879), αρ. φύλλ. 6, 3 Νοεμβρίου 1879 όπου και η απάντηση του Κουλουριώτη (χαρακτηρίζει το «Δίκαιον» ως «Άδικον» και «φιλύποπτον»).

3. «Εν τέλει, θέλομεν και επιθυμούμεν να ιδώμεν την Αλβανίαν μίαν, ηνωμένην, αυτόνομον και ανεξάρτητον, ένθα να δυνηθή να πραγματοποιηθή το επίφθονον πολίτευμα της ισότητος των θρησκευτικών δοξασιών άνευ διακρίσεως φυλής και τάξης, ένθα μωαμεθανοί, χριστιανοί και ισραηλίται, Τούρκοι, Αλβανοί, Εβραίοι και Έλληνες να δυνηθούν να συζήσουν ως αδελφοί προς αίσχος πάντων των αντιδοξούντων», βλ. εφημ. «Η Φωνή της Αλβανίας», έτ. Α' (1879), αρ. φύλλ. 1, 29 Σεπτεμβρίου 1879.

αιώνιους φιλικούς δεσμούς τους¹ και αποβλέπει στη στήριξη της Ελλάδας για την προώθηση των αλβανικών αιτημάτων στην Ευρώπη². επίσης, διαπιστώνει την ύπαρξη Ελλήνων πρόθυμων να βοηθήσουν τα αλβανικά σχέδια για ανεξαρτησία³. Ο Κουλουριώτης για τη στήριξη των αλβανικών ενεργειών συντάσσει αναφορά, την οποία σκοπεύει να υποβάλει στην ελληνική βουλή. Συγκεκριμένα προτείνει: α) να εκφράσει η ελληνική βουλή τη συμπάθειά της προς τους Αλβανούς που ζήτησαν την αυτονομία της Αλβανίας από την Υψηλή Πύλη· β) να αποσαφηνίσει η ελληνική κυβέρνηση τη στάση της απέναντι στον αλβανικό αγώνα για αυτονομία· γ) να υποστηρίξει η κυβέρνηση τις αλβανικές προτάσεις στην Υψηλή Πύλη⁴. Αργότερα, επιδιώκει και τη συγκρότηση ομοσπονδιακής συμμαχίας των δύο λαών ενάντια στους Σλάβους⁵. Στην προσπάθεια διάδοσης των ιδεών του ο

1. «Δεν επιθυμούμεν να εξεγείρωμεν πόλεμον αντιπαθειών και εχθρότητος μεταξύ δύο φυλών φίλων (ενν. Ελλήνων και Αλβανών) διακειμένων εξ αμνημονεύτων αιώνων. Θέλομεν και επιθυμούμεν να συζητήσωμεν φιλικώς και ειρηνικώς όπως μέχρι τούδε διετελέσαμεν». βλ. εφημ. «Η Φωνή της Αλβανίας», έτ. Α' (1879), αρ. φύλλ.2, 6 Οκτωβρίου 1879.

2. Για την αντιμετώπιση των Αλβανών από την ευρωπαϊκή διπλωματία την περίοδο 1878-1881, βλ. Skendi, ό.π., σ. 35-108.

3. «Αλλ' έχετε θάρρος, ω Σκυπητάραι, διότι υπάρχουν και μεταξύ των Ελλήνων αγναί και πατριωτικάί καρδίαι. Υπάρχουσιν αίτινες συμπαθούσι μεθ' υμών, και αι οποίαι εις την πρώτην φωνήν των νομίμων αιτήσεών σας θέλουνσι σπεύσει εις αρωγήν και βοήθειαν υμών, (αν και η κυβέρνησις της Ελλάδος κωφεύει και αγρόν ηγόρασε, και απέρριψε τας δικαίας αιτήσεις και προτάσεις υμών). Συμπαθούσιν υπέρ υμών εισέτι πολλοί αγνοί πατριώται, γόνοι και βλαστοί των εν Καρπενησίω. Χαϊδάρι. Πειραιεί. Αναλάτω των Αθηνών και εν αυτή τη Ακροπόλει και παντού εν Ελλάδι ηρωικώς πεσόντων ανδρείων πατέρων αυτών», βλ. εφημ. «Η Φωνή της Αλβανίας», έτ. Α' (1879), αρ. φύλλ.1, 29 Σεπτεμβρίου 1879. Αργότερα γράφει: «Είπομεν και επιμένομεν λέγοντες ότι η καλητέρα πολιτική της Ελλάδος είναι να ασπασθή αυτοβούλως τα αιτήματα των Αλβανών και εν τη αυτοβουλία της ταύτη να βοηθήση αυτούς παρησία και άνευ πλαγίου σκοπού όπως αποκτήσωσι τας ελευθερίας των, εφελκύουσα ούτω τας συμπαθείας και την εύνοιαν αυτών», βλ. εφημ. «Η Φωνή της Αλβανίας», έτ. Α' (1879), αρ. φύλλ.3, 13 Οκτωβρίου 1879.

4. Βλ. εφημ. «Η Φωνή της Αλβανίας», έτ. Α' (1879), αρ. φύλλ. 7, 10 Νοεμβρίου 1879. Η αναφορά κυκλοφόρησε για τη συλλογή υπογραφών. Το 1880 δημοσιεύεται στην εφημερίδα «Courrier d' Orient» της Κωνσταντινούπολης ευχαριστήρια επιστολή για τη σύνταξη της αναφοράς· υπογράφουν «οι Σκυπητάραι της Σκυπητρίας». Με αφορμή την επιστολή ο Κουλουριώτης μας δίνει νέες πληροφορίες για την τύχη της: «ήτις διά τινάς παρεμπιπτούσας αιτίας δεν επεδόθη εισέτι», βλ. εφημ. «Η Φωνή της Αλβανίας», έτ. Α' (1879), αρ. φύλλ. 24, 8 Μαρτίου 1880.

5. Ο σλαβικός κίνδυνος προβάλλεται επανειλημμένα στο έργο του Κουλουριώτη: «Εις το στερεότυπον ημών αποφαινόμεθα ότι η κυβέρνησις της Ελλάδος πρέπει να συνδέση σχέ-

Κουλουριώτης αποστέλλει τα πρώτα φύλλα της εφημερίδας του και σε Έλληνες που κατάγονταν από την Ήπειρο, επειδή τους θεωρεί Αλβανούς.

Καθώς η ελληνική εξωτερική πολιτική έχει διαφορετικές προτεραιότητες και οι κινήσεις του δε συναντούν την ανταπόκριση που περίμενε¹, ο Κουλουριώτης μεταβάλλει στάση: γίνεται περισσότερο σκεπτικιστής αλλά και καυστικός απέναντι στις ελληνικές διεκδικήσεις. Επιτίθεται με δριμύτητα στην εγκύκλιο (28 Οκτωβρίου 1879) του μητροπολίτη Δρυϊνουπόλεως Άνθιμου Γκέτση² (1876-1880) που καταδικάζει την έκδοση αλβανικών αλφαριθμητικών αλλά και μεταφράσεις χωρίων της Αγίας Γραφής στα αλβανικά, ως αντίθετες με την ορθόδοξη πίστη³. Δεν εγκαταλείπει όμως τις προ-

σεις συμμαχίας και επιμαχίας μετά των Αλβανών. Βλέπομεν ήδη ότι τοιαύται ομοσπονδιακαί συμμαχίαι γίνονται μετά των Σλαβικών κρατών. Η Ελλάς τι περιμένει και δεν προτείνει μίαν τοιαύτην ομοσπονδιακήν συμμαχίαν μετά της Αλβανίας». βλ. εφημ. «Η Φωνή της Αλβανίας», έτ. Α' (1879), αρ. φύλλ.8, 17 Νοεμβρίου 1879. Την ίδια άποψη εκφράζει και άρθρο της «Εφημερίδος του Λιβόρνου» που αναδημοσιεύτηκε, βλ. εφημ. «Η Φωνή της Αλβανίας», έτ. Α' (1879), αρ. φύλλ.3, 13 Οκτωβρίου 1879. Ο Λίχο πιστεύει ότι το έγγραψε ο Thimi Mitko, βλ. Λίχο, ό.π., σ. 169.

1. Ο Κων. Ζάππας με επιστολή του από τη Ρουμανία (23 Οκτωβρίου 1879) αποκρούει τις απόψεις του Κουλουριώτη και του επιστρέφει τα φύλλα της εφημερίδας που είχε λάβει, καθώς «παραδεχόμενος και πρεσβεύων το ανέκαθεν επικρατήσαν και την γενικήν ομοφωνίαν υπέρ αυτού έχον αδιαίρετον του ελληνικού και αλβανικού στοιχείου, αντί της όλως νεωτεριστικής ιδέας της διαιρέσεως αυτών», βλ. εφημ. «Η Φωνή της Αλβανίας», έτ. Α' (1879), αρ. φύλλ.10, 1 Δεκεμβρίου 1879.

2. Διετέλεσε μητροπολίτης Δεβρών (1867-1876), Δρυϊνουπόλεως, Δεβρών επίσης (1880-1887), Ελασσόνας (1887-1892), Πρεσπών και Αχριδών (1892-1895), Μεσημβρίας (1895-1896). Το 1896 προτάθηκε ως υποψήφιος Έξαρχος των Κουτσοβλάχων από τους Ρουμάνους. Η ανακήρυξη ματαιώθηκε επειδή αντέδρασαν η Ρωσία, η Αυστροουγγαρία αλλά και η καθολική Εκκλησία, βλ. Νεοκλής Καζάκης, Το Μακεδονικόν πρόβλημα, *Ελληνισμός* 5(1902) 262-263, Ευάγγ. Αβέρωφ, *Η πολιτική πλευρά του κουτσοβλαχικού ζητήματος*, Αθήνα 1948, σ. 36-47, Νικολαΐδου, *Ξένες προπαγάνδες*, σ. 151, 167-168, 178, 184, 226, 234, 258-259, 386.

3. Προφανώς, αναφέρεται σε εκδόσεις της Shoqëri e të shtypurë shkronja shqip της Κωνσταντινούπολης, με επικεφαλής τον Sami Frashëri (για την απόδοση του ονόματος της Εταιρείας, Society for the Printing of Albanian Writings, βλ. Skendi, ό.π., σ. 119). Ο Kostandin Kristoforidhi είχε ήδη (πριν από το 1878) μεταφράσει την Αγία Γραφή στα αλβανικά: ο Kristoforidhi ήταν πράκτορας της BFBS. Για τις δογματικές διαφορές των μεταφράσεών του με την ορθόδοξη πίστη, βλ. Γ. Κονιδάρης, *Η Ελληνική Εκκλησία ως πολιτιστική δύναμις εν τη ιστορία της χερσονήσου του Αίμου*, Εν Αθήναις 1948, σ. 189, Ευλόγιος Κουρίλας, *Αλβανικά Μελέται*, Θεσσαλονίκη 1933, σ. 197. Ανάλυση της πολιτικής του Οικουμενικού Πατριαρχείου στην Αλβανία βλ. Κονιδάρης, ό.π., σ. 188-198, Νικολαΐδου,

σπάθειές του για τη δημιουργία δεσμών ανάμεσα στους δύο λαούς. Από το φύλλο αρ. 15 (5 Ιανουαρίου 1880) προβάλλει στην αρχή της εφημερίδας του την ακόλουθη θέση: «Ζητούμεν την ομοσπονδιακήν ένωσιν της Αλβανίας μετά της Ελλάδος ή συμμαχίαν και επιμαχίαν των δύο τούτων χωρών. Αποτεινόμεθα εις τους γνησίους Σκυπητάρας προς την ηθικήν και υλικήν ημών υποστήριξιν»¹. Επίσης, ζητά από τον Αλβανικό Σύνδεσμο να απευθυνθεί στην Ελλάδα για βοήθεια² και καταδικάζει τη φιλοπόλεμη πολιτική ελληνικών κύκλων³, καθώς και όσους επιμένουν να χρησιμοποιούν

Ξένες προπαγάνδες, σ. 385-390 κ.α., ενώ για τα σχόλια του Κουλουριώτη βλ. εφημ. «Η Φωνή της Αλβανίας», έτ. Α' (1879), αρ. φύλλ.11, 8 Δεκεμβρίου 1879.

1. Αντικαθιστά το κείμενο της σελίδας 231 του παρόντος άρθρου: «Η κυβέρνησις... εν γένει».

2 Η δημοσίευση, στην εφημερίδα «Νεολόγος» της Κωνσταντινούπολης, ανταπόκρισης για τη σύγκρουση Αλβανών και Μαυροβουνίων προκαλεί το σχόλιο του Κουλουριώτη θεωρεί ότι η αποχή των χριστιανών Αλβανών οφείλεται στη λανθασμένη πολιτική του Αλβανικού Συνδέσμου. Και συνεχίζει: «Αν γνωρίζουν οι ηγέται αυτού πώς να ποδηγετήσουν αυτό συμπεριλαμβάνοντες μεθ' εαυτών όλα τα στοιχεία της ενώσεως χριστιανούς τε και μαωμεθανούς και όλα τα συντηρητικά μέσα προς προαγωγήν της εθνικότητος αυτών, προσαπαθύνοντες δια της πολιτικής των να εξασφαλίσωσι την αυτονομίαν των και διά της φιλικής ενεργείας φίλης τινός δυνάμεως, προπάντων της Ελλάδος, ης την βοήθειαν πρέπει να ζητήσουν αν θέλη και αύτη, να εισέλθη ομοσπονδιακώς εις τον Σύνδεσμον τούτον, τα πάντα κατορθούνται. Ή τέλος πάντων ας καταφύγωσιν εις άλλην τινά δύναμιν αρνουμένης ταύτης, όπερ δεν πιστεύομεν, αν διενεργηθώσιν αι διαπραγματεύσεις υπό του πνεύματος των αλληλεγγύων συμφερόντων και των πόθων αμφοτέρων των εθνών τούτων», βλ. εφημ. «Η Φωνή της Αλβανίας», έτ. Α' (1879), αρ. φύλλ.12, 15 Δεκεμβρίου 1879.

3. Η εφημερίδα της Αθήνας «Νέα Ελλάς» χαρακτηρίζει τον «κοσμοπολιτισμό» ιδεατή κατάσταση και «χίμαιρα», επιτίθεται στον Κ. Μεσσηνέζη (βουλευτή Αιγιαλείας) που προτείνει τη συγκρότηση ανατολικής ομοσπονδίας των βαλκανικών κρατών και φρονεί ότι όλα τα ζητήματα που απασχολούν τα Βαλκάνια «θέλουνσι λυθή διά του ξίφους», βλ. εφημ. «Νέα Ελλάς», έτ. Α' (1880), αρ. φύλλ. 10, 4 Ιανουαρίου 1880. Άμεση υπήρξε η αντίδραση του Κουλουριώτη. Κατηγορεί τους νεαρούς συντάκτες της εφημερίδας ως επιπόλαιους και κομπορρήμονες και προτάσσει τις δικές του σχέψεις: «Κατά την αρχήν όμως ην ημείς πρεσβεύομεν συμφέρει μάλιστα εις τα μικρά έθνη η ειρήνη και η ομοσπονδιακή συμβίωσις διότι κατά τον αποφθεγματιστήν, "το καλόν είναι αναγκαίον και χρήσιμον εις όλους". Δηλ. ο κοσμοπολιτισμός, -η αλήθεια, η ειρήνη και η δικαιοσύνη δεν είναι χρήσιμα και αναγκαία μόνον όταν τις είναι μέγας και πολύς ή μέγαλον και ισχυρόν έθνος, αλλά και εις τα μικρά έθνη συμφέρει διότι και εις αυτά η ησυχία και η ασφάλεια είναι ποθητά δια την αυτοσυντηρησίαν αυτών», βλ. εφημ. «Η Φωνή της Αλβανίας», έτ. Α' (1880), αρ. φύλλ. 16, 12 Ιανουαρίου 1880.

τη θρησκεία ως μέσο για εθνική προσέγγιση των Αλβανών¹.

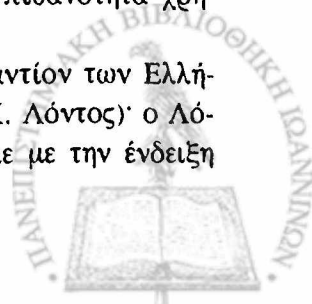
Την άνοιξη του 1880 ο Κουλουριώτης έχει απομακρυνθεί από τους αρχικούς του προσανατολισμούς. Οι επαφές του με ανθρώπους του Αλβανικού Συνδέσμου² και η έναρξη της β' εξαμηνίας της εφημερίδας του σηματοδοτούν την πολιτική αλλαγή. Είναι χαρακτηριστικό ότι παύει να προτάσσει κείμενα για τις σχέσεις Ελλήνων και Αλβανών και τροποποιεί τη ρήση: *θέλομεν την Αλβανίαν μίαν ηνωμένην και ανεξάρτητον* ως εξής: *επιδιώκομεν την ενοποίησιν και την αυτονομίαν της Αλβανίας*³. Προηγουμένως, εκφράζεται με δριμύτητα εναντίον των ελληνικών προξενικών αρχών στην Αλβανία⁴ τις θεωρεί υπεύθυνες για το ότι η Ελλάδα δεν απολαμβά-

1. Ο Αθαν. Πετρίδης σε άρθρο του στην εφημερίδα των Αθηνών «Μέριμνα» (αρ. φύλλ.1722) διαπιστώνει την αδυναμία συνεννόησης χριστιανών και μουσουλμάνων Αλβανών τη συγκεκριμένη χρονική στιγμή. Για την απάντηση του Κουλουριώτη βλ. εφημ. «Η Φωνή της Αλβανίας», έτ. Α' (1880), αρ. φύλλ.17, 19 Ιανουαρίου 1880. Ο Πετρίδης δημοσίευσε πολλές μελέτες και άρθρα για την Αλβανία και ισχυρίζεται ότι: «Προ είκοσι περίπου ετών συνέλαβον εν τη διανοία μου, πρώτος εγώ, την ιδέαν της πολιτειακής καταστάσεως συνδυασμού Αλβανίας και Ελλάδος, όπως της Αυστρίας και Ουγγαρίας κτλ. Τον σπόρον του σχεδίου τούτου διέσπειρα δια των εφημερίδων "Παλιγγενεσίας", "Μέλλοντος", "Αιώνος", κτλ. των Αθηνών απανταχού», βλ. Αθαν. Πετρίδης, Το μέλλον της Αλβανίας II. *Ελληνισμός* 2(1899) 354.

2. Αποκαλύπτει πληροφορίες για την οριοθέτηση των συνόρων Ελλάδας και Τουρκίας και σημειώνει: «Κατά νεωτέρας και θετικής ειδήσεως ας μυστικώς ηρύσθη "Η Φωνή της Αλβανίας" εκ των δολιχοκεφάλων Αλβανών του Συνδέσμου...», βλ. εφημ. «Η Φωνή της Αλβανίας», έτ. Α' (1880), αρ. φύλλ. 26, 22 Μαρτίου 1880. Την προσέγγιση με Αλβανούς της διασποράς δίνει ο τρόπος καταβολής των συνδρομών της εφημερίδας στο εξωτερικό: στην Αίγυπτο οι συνδρομητές μπορούν να απευθύνονται στον Spiro Risto Dine και στην Κωνσταντινούπολη στον Jani Vreto, δύο εξέχοντα στελέχη της αλβανικής κίνησης και με συγγραφική δραστηριότητα, βλ. εφημ. «Η Φωνή της Αλβανίας», έτ. Α' (1880), αρ. φύλλ.24, 8 Μαρτίου 1880, επίσης αρ. φύλλ.27, 24 Μαΐου 1880. Για τη δράση των Dine και Vreto, βλ. Skendi. *ό.π.*, σ. 122, 139, 145, 152, 175, *Historia e Shqipërisë*, τ. 2, σ. 145, 172, 174, 193, 258, 262-268, 320-324, 387, 394, 403.

3. Βλ. εφημ. «Η Φωνή της Αλβανίας», έτ. Α' (1880), αρ. φύλλ.26, 22 Μαρτίου 1880. Η έκδοση της εφημερίδας διακόπτεται ως συνέπεια των υπερβολικών εξόδων. Στην επανάληψη της έκδοσης σημειώνει: «κατ' επίμονον παράκλησιν των ημετέρων συνδρομητών παραλαβόντες δε και νέον βοηθόν ελπίζομεν ότι θα ευχαριστήσωμεν τας προσδοκίας των ημετέρων φίλων ους περί πολλού ποιούμεθα», βλ. εφημ. «Η Φωνή της Αλβανίας», έτ. Α' (1880), αρ. φύλλ.27, 24 Μαΐου 1880. Δεν μπορεί να αποκλειστεί και η πιθανότητα χρηματοδότησης της εφημερίδας από Αλβανούς της διασποράς.

4. Οι φραστικές επιθέσεις του Κουλουριώτη στρέφονται, κυρίως, εναντίον των Ελλήνων προξένων στη Σκόδρα (Επαμ. Μαυρομαμάτης) και στα Ιωάννινα (Α.Χ. Λόντος)· ο Λόντος επέστρεψε φύλλα της εφημερίδας, γιατί ο Κουλουριώτης τα έστειλε με την ένδειξη

νει τον ανάλογο σεβασμό από τους Αλβανούς. Είναι απογοητευμένος από τους Έλληνες πολιτικούς και δημοσιογράφους¹ έχει την πεποίθηση ότι δεν υπάρχουν προοπτικές για ελληνοαλβανική συμμαχία και καλεί τους Αλβανούς να στραφούν σε άλλο κράτος για βοήθεια². Σε άρθρα του ελληνικού τύπου, που αποσκοπούν στην ενίσχυση των ελληνικών θέσεων, διακρίνει πολιτική ιδιοτέλεια και σημειώνει ότι η ελληνοαλβανική προσέγγιση δεν επιτυγχάνεται με επιθετική πολιτική³. Η κοινοποίηση απόφασης των διαπραγματεύσεων που είχαν οι πρέσβεις των Μ. Δυνάμεων στο Βερολίνο (3/15 Ιουλίου 1880), η οποία ήταν ευνοϊκή για τους Έλληνες αλλά δεν έγινε αποδεκτή από τους Τούρκους και τους Αλβανούς⁴, ενίσχυσε την προοπτική της πολεμικής αναμέτρησης. Στο πλαίσιο αυτών των προβληματισμών ο Κουλουριώτης, με το άρθρο του «Δια ποίον λόγον θα πολεμήσωμεν τους Αλβανούς;», αναλύει τις ελληνικές επιλογές και υιοθετεί τον επίλογο άρθρου της εφημερίδας «Παλιγγενεσία»: «είναι προτιμητέον να βοη-

«Jannina Albania», βλ. εφημ. «Η Φωνή της Αλβανίας», έτ. Α' (1880), αρ. φύλλ.25, 15 Μαρτίου 1880. Το πνεύμα της αρθρογραφίας του σχετικά με τους Έλληνες προξένους δίνει το ακόλουθο απόσπασμα: «Κατά δυστυχίαν ας το ομολογήσωμεν ότι εξαιτίας των αδοκίμων τούτων διορισμών, απεκτήσαμεν την γενικήν καταφοράν πάντων των εθνών, και δεν υπάρχει έθνος του οποίου να χαιρώμεν όπως ουν την μετρίαν αυτού υπόληψιν...οι Αλβανοί μας περιφρονούν... ούτε ουδεμία ουδαμόσε άλλη χώρα μας αγαπά διότι πάντας εξυβρίσαμεν και πάντας περιεφρονήσαμεν δια του τύπου και του αποτόμου και αυτοβούλου ημών πνεύματος», βλ. εφημ. «Η Φωνή της Αλβανίας», έτ. Α' (1880), αρ. φύλλ. 21.16 Φεβρουαρίου 1880. Ο Μαυρομμάτης δημοσίευσε το 1884 σειρά άρθρων στην εφημ. «Ακρόπολις» με τις απόψεις του για το Αλβανικό Ζήτημα, οι οποίες αναδημοσιεύτηκαν σε εφημερίδες της Γερμανίας και της Αγγλίας. Αργότερα κυκλοφόρησαν ως αυτοτελής μελέτη, βλ. Επ. Μαυρομμάτης, *Το παρόν και το μέλλον της Αλβανίας*, Εν Αθήναις 1907.

1. Βλ. εφημ. «Η Φωνή της Αλβανίας», έτ. Α' (1880), αρ. φύλλ. 22, 23 Φεβρουαρίου 1880.

2. Σχολιάζει μια σειρά άρθρων με την υπογραφή «γέρων της Κηφισσίας». Χαιρετίζει την αντίληψη του αρθρογράφου ότι συμμετείχαν και Αλβανοί στην ελληνική επανάσταση του 1821, αλλά μέμφεται την εξέταση του ζητήματος με μέθοδο «πώς να μεγαλώση η Ελλάς συνδέουσα τους Αλβανούς με τους Έλληνες και ούτω συγχωνεύουσα αυτούς εν τω ελληνικώ στοιχείω εξαφανίση αυτούς ολοτελώς», βλ. εφημ. «Η Φωνή της Αλβανίας», έτ. Α' (1880), αρ. φύλλ.28, 31 Μαΐου 1880. Σε άλλο φύλλο σχολιάζει σκωπτικά την έκδοση του Αντ. Γεωργίου «Ελληνοπελασγοί ή Μωαμεθανοσκυπητάραι» και υπογραμμίζει ότι «η πραγματεία εγράφη προς πολιτικών σκοπόν των Ελλήνων» γιατί αναφέρει τους Τόσκηδες ελληνίζοντες, συντάσσει τους Γκέγκηδες με τους Τούρκους και δε χρησιμοποιεί ως εθνικό το όνομα «Αλβανοί», βλ. εφημ. «Η Φωνή της Αλβανίας», έτ. Α' (1880), αρ. φύλλ.33, 5 Ιουλίου 1880.

3. Βλ. Skendi, ό.π., σ. 76-79, Κόντης, Ο Αλβανικός Σύνδεσμος, σ. 205-207.

θηθούν οι Αλβανοί για αυτονομία απ' τον Σουλτάνον και να παραιτηθεί η Ελλάδα απ' τις παράλογες απαιτήσεις της, παρά να υπάρξει σύγκρουση Ελλάδος και Αλβανίας»¹. Ο Κουλουριώτης αρεσκόταν να σχολιάζει αποσπάσματα εφημερίδων της Ελλάδας αλλά και του απόδημου Ελληνισμού. Η στάση του στα σχόλια των εφημερίδων, που ταυτίζονταν με την πολιτική των διεκδικήσεων για την απελευθέρωση του Ελληνισμού, κυρίως στην Ήπειρο, ήταν ιδιαίτερα δηκτική γιατί, στις σκέψεις του, είχαν την έννοια της αντίθεσης στις αλβανικές επιδιώξεις (δε λάμβανε καθόλου υπόψη την οθωμανική διοίκηση). Τα βέλη των καυστικών του σχολίων έπληξαν κυρίως τις εφημερίδες «Νέα Ελλάς»², «Παλιγγενεσία», «Ταχυδρόμος» των Αθηνών αλλά και την εφημερίδα «Ίρις» του Βουκουρεστίου.

Μολονότι ο Κουλουριώτης δε διακρινόταν για την σταθερότητα των πολιτικών ιδεών του, δείχνει -για μεγάλο διάστημα- να έλκεται από την ιδέα της συγκρότησης ευρύτερης ομοσπονδίας. Στο πνεύμα του «κοσμοπολιτισμού» που πρεσβεύει, προωθεί ομόσπονδα σχήματα· στο σχόλιό του στην επιστολή Ζάππα μιλά για τη συγκρότηση ανατολικής πανεθνικής ομοσπονδίας³.

1. Βλ. εφημ. «Παλιγγενεσία», έτ. ΙΗ' (1880), αρ. φύλλ.4806, 29 Ιουλίου 1880. Η «Παλιγγενεσία» προωθούσε την ιδέα του ελληνοαλβανικού βασιλείου. Ο Κουλουριώτης ιεραρχεί τις τρεις ελληνικές επιλογές ως εξής: α) οι Έλληνες να βοηθήσουν τους Αλβανούς να αποκτήσουν την αυτονομία τους και στη συνέχεια ας σκεφθούν το κοινό τους μέλλον, β) το ελληνοαλβανικό βασίλειο, που δε μπορεί να πετύχει χωρίς ελληνική βοήθεια, γ) η πολεμική αναμέτρηση, βλ. εφημ. «Η Φωνή της Αλβανίας», έτ. Α' (1880), αρ. φύλλ. 38, 9 Αυγούστου 1880.

2. Η «Νέα Ελλάς» δέχτηκε αρκετές επιθέσεις γιατί, κατά τον Κουλουριώτη, η σύνταξη της περιελάμβανε φοιτητές που είχαν ως στόχο να τον αντικρούσουν, βλ. εφημ. «Η Φωνή της Αλβανίας» έτ. Α' (1880), αρ. φύλλ.16, 12 Ιανουαρίου 1880. Αξιοσημείωτο είναι ότι δεν ασχολείται με το σχολιασμό της εφημερίδας «Αιών», παρά την ομοιότητα της πολιτικής, βλ. ενδεικτικά εφημ. «Αιών», έτ. ΜΒ' (1880), αρ. φύλλ. 3267, 10 Ιουλίου 1880 (μετάφραση της πραγματείας του C. L. Fitzgerald, «Οι Αλβανοί και το Αλβανικόν Ζήτημα», την οποία και σχολιάζει), αρ. φύλλ. 3283, 28 Ιουλίου 1880 (άρθρο του Γ. Καρατζά, «Οι Αλβανοί και ο Ελληνικός Στρατός»).

3. Το 1875-1877 δραστηριοποιείται ο διεθνιστικός όμιλος *Δημοκρατική Ανατολική Ομοσπονδία* με μέλη σε πολλές περιοχές των Βαλκανίων και ανώνυμες προκηρύξεις. Ο όμιλος είχε συσταθεί με διαφορετική ονομασία το 1874 στη Γενεύη, μυστικά, από βαλκάνιους σπουδαστές του εξωτερικού. Όργανό του στην Ελλάδα υπήρξε η εφημερίδα «Εργάτης» και ο διευθυντής της Παναγιώτης Πανάς. Ο Κορδάτος υποστηρίζει ότι είχε απλωθεί σε πολλές βαλκανικές πόλεις και οι σπουδαστές ήταν επηρεασμένοι από το σοσιαλιστικό και εργατικό κίνημα της Ευρώπης, βλ. Γ. Κορδάτος, *Μεγάλη Ιστορία της Ελλάδας*, τ. 12, Αθήνα 1956, σ. 327-336, Τ. Βουρνάς, *Ιστορία της νεώτερης Ελλάδας. Από την επανάσταση του 1821 ως το κίνημα στο Γουδί (1909)*, Αθήνα 1974, σ. 463-472. Ο Κουλουριώτης, ίσως επηρεασμένος

Η προσοχή του Κουλουριώτη εστιάζεται, κυρίως, στις ανάγκες του αναγεννημένου αλβανικού έθνους: τα πρώτα βήματα πρέπει να είναι, σύμφωνα με τη γνώμη του, ο καθορισμός των ορίων της Αλβανίας, η ανάπτυξη της αλβανικής γλώσσας και γραφής, η σωστή εκμετάλλευση των οικονομικών πόρων της χώρας¹. Προσπαθεί να ενδυναμώσει την εθνική συνείδηση των Αλβανών, αλλά και να οικοδομήσει σχέσεις εμπιστοσύνης ανάμεσα σε χριστιανούς και μουσουλμάνους. Αποσκοπεί στη βελτίωση της παιδείας: προς επίρρωσιν, δημοσιεύει ποιήματα σε αλβανική γλώσσα αλλά και ηρωικούς στίχους για τα αλβανικά κατορθώματα στον πόλεμο με το Μαυροβούνιο ή για ανδραγαθίες του παρελθόντος². Σημαντική είναι η προσφορά του στην αλβανική γλώσσα. Ο Κουλουριώτης είναι ο δημιουργός αλβανικού αλφαβήτου με ελληνικούς χαρακτήρες³. Το αλφάβητό του περιλαμβάνει 31 χαρακτήρες γραμμάτων με 6 φωνήεντα και 25 σύμφωνα. Ασχολείται με την ιστορία της αλβανικής γλώσσας και θεωρεί ότι «η γλώσσα είναι το διακριτικόν ένδαλμα (sic) της εθνικότητας, ως ενίοτε και η φυσιогνωμία είναι το χαρακτηριστικόν αυτής». Προτείνει τη συγχώνευση των αλβανικών γλωσσικών ιδιωμάτων, την έκδοση αλβανικών εφημερίδων και την ίδρυση αλβανικού πανεπιστημίου⁴. Για να διαδώσει την ιστορία του αλβανικού έθνους, δημοσιεύει δύο έργα της αλβανικής λογοτεχνικής κίνησης⁵: επίσης, η εφημερίδα

από την κίνηση, έκανε την ακόλουθη έκκληση: «Ημείς, λοιπόν, δεν είμεθα οι θέλοντες να διαιρέσωμεν τους Αλβανούς από τους Έλληνες, αλλά μάλλον να ενοποιήσωμεν αυτούς διά των αδιαρρήκτων δεσμών μιας Ανατολικής Πανεθνικής Ομοσπονδίας», βλ. εφημ. «Η Φωνή της Αλβανίας», έτ. Α' (1879), αρ. φύλλ. 10, 1 Δεκεμβρίου 1879. Για τις επιρροές του Κουλουριώτη από φοιτητικούς κύκλους βλ. Κουλουριώτης, *Αλβανικά Πάρεργα*, σ. 46.

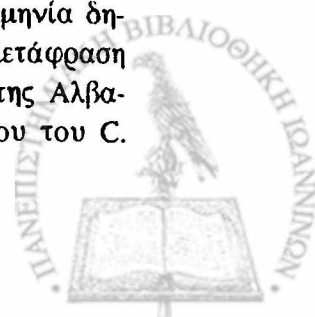
1. Βλ. εφημ. «Η Φωνή της Αλβανίας», έτ. Α' (1879), αρ. φύλλ. 2, 6 Οκτωβρίου 1879.

2. Βλ. ενδεικτικά το ποίημα «Παρακίνησης προς τους Αλβανούς όπως γράψουν την γλώσσαν αυτών» από τον Ε(υθύμη) Μ(ήτκο), βλ. εφημ. «Η Φωνή της Αλβανίας», έτ. Α' (1880), αρ. φύλλ. 20, 12 Φεβρουαρίου 1880 και τα ποιήματα του Χρ. Π. Σούλη σχετικά με την ανδρεία των Αλβανών, βλ. εφημ. «Η Φωνή της Αλβανίας», έτ. Α' (1880), αρ. φύλλ. 19, 5 Φεβρουαρίου 1880, αρ. φύλλ. 22, 23 Φεβρουαρίου 1880, αρ. φύλλ. 26, 22 Μαρτίου 1880.

3. Βλ. εφημ. «Η Φωνή της Αλβανίας», έτ. Α' (1880), αρ. φύλλ. 39, 16 Αυγούστου 1880.

4. Βλ. εφημ. «Η Φωνή της Αλβανίας», έτ. Α' (1880), αρ. φύλλ. 20, 12 Φεβρουαρίου 1880. Για τη γλωσσική πολιτική της εφημερίδας, βλ. Stavri Dajo, Mendimi gjuhësor i Anastas Kulluriorit përmetes gazetës së vet «I foni tis Alvanias» («Zëri i Shqipërisë»), *Studime Filologjike* 22 τχ. 3(1985) 139-145.

5. Την α' εξαμηνία της εφημερίδας δημοσιεύει το έργο του Wassa Pasha, *La vérité sur l' Albanie et les Albanais*, Paris 1879, σε μετάφραση μάλλον δική του: τη β' εξαμηνία δημοσιεύει το έργο του Camille Paganel, *Histoire de Scanderbeg*, Paris 1855, σε μετάφραση Ν. Δραγούμη και «επεξεργασθείσα» από τον Κουλουριώτη, βλ. εφημ. «Η Φωνή της Αλβανίας», έτ. Α' (1880), αρ. φύλλ. 27, 24 Μαΐου 1880. Για τη μετάφραση του έργου του C.

του φιλοξενεί σημαντικές συνεργασίες Αλβανών ή φιλοαλβανών συγγραφέων, τις περισσότερες με ψευδώνυμα¹. Εκτεταμένη είναι η μελέτη του για τις διεθνείς σχέσεις της Αλβανίας· άμεσα τον ενδιαφέρουν ο καθορισμός των συνόρων Οθωμανικής αυτοκρατορίας και Μαυροβουνίου και οι επιπτώσεις της σύγκρουσης των Αλβανών με το Μαυροβούνιο, καθώς από την έκβασή της εξαρτάται η ύπαρξη της αλβανικής εθνότητας. Ταυτόχρονα παρουσιάζει στην ανάλυσή του τις σχέσεις των Αλβανών με την Οθωμανική αυτοκρατορία και καλεί την Πύλη να προσφέρει αυτονομία στην Αλβανία. Ιδιαίτερο ενδιαφέρον εκδηλώνει για τον *Αλβανικό Σύνδεσμο*. Δηλωτική είναι και η ελληνική παράμετρος, δηλαδή όσο απομακρύνεται το όραμα της ελληνοαλβανικής συνεννόησης, τόσο αυξάνει το ενδιαφέρον του για την πολιτική των Τούρκων, ιδιαίτερα μετά την υπουργοποίηση του Abeddin Pasha². Μη θέλοντας να αποκλείσει άλλες μορφές συνεργασίας συζητά και ενδεχόμενη ρουμανοαλβανική προσέγγιση³. Ο Κουλουριώτης ασχολείται περισσότερο με την πολιτική των Μεγάλων Δυνάμεων το καλοκαίρι του 1880. Η ευνοϊκή τους απόφαση υπέρ της Ελλάδας τις τοποθετεί, στην αντίληψή του, συλλήβδην στην ίδια μοίρα· νομίζει ότι οι Αλβανοί πρέπει να απευθυνθούν για βοήθεια στις αμέτοχες ΗΠΑ⁴. Προσπαθεί να περιγράψει την πολιτική των Μεγάλων Δυνάμεων μέσα από τα κείμενα εφημερίδων τους και αποκηρύσσει την προστασία των ισχυρών⁵.

Ο Κουλουριώτης μας εκπλήσσει με την ποικιλία των θεμάτων που σχολιάζει από τις στήλες της εφημερίδας του: από τις παρατηρήσεις του για τους βουλευτές της Αττικής⁶ και τα αρχαιολογικά ευρήματα, ως την απέ-

Paganel βλ. Τίτος Π. Γιοχάλας, *Ο Γεώργιος Καστριώτης-Σκεντέρμπεης εις την νεοελληνικήν ιστοριογραφίαν και λογοτεχνίαν*, Θεσσαλονίκη 1975, κυρίως τις σ. 39-40, 50-51, 138-140.

1. Α.χ. «Εις αγνός Σκυπητάρης εκ μέσης Σκυπητριάς», «Εις γνήσιος Αλβανός Μοσχοπολίτης», Δ.Κ.Χ. (πιθανώς Dhaskal Koto Hoxhi), βλ. Reso. L' activité, σ. 64.

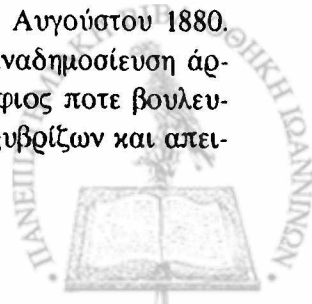
2. Υπάρχει μεταστροφή στην πολιτική του σκέψη. Εφόσον οι Αλβανοί δεν μπορούν να έχουν την ανεξαρτησία τους, και με την Ελλάδα, την Ιταλία και την Αυστροουγγαρία έχουν αντικρουόμενα συμφέροντα, είναι προτιμότερη η προστασία και επικυριαρχία της Υψηλής Πύλης, βλ. εφημ. «Η Φωνή της Αλβανίας», έτ. Α' (1880), αρ. φύλλ.30, 14 Ιουνίου 1880.

3. Υπάρχει αναδημοσίευση άρθρου της ρουμανικής εφημερίδας «Frătilia intru Dreptate» που ζητά αλβανορουμανική συμμαχία, ώστε να αποκρουστούν οι «πανβουλγαρικές και πανγραικικές ιμπεριαλιστικές τάσεις». Ο Κουλουριώτης σημειώνει για το άρθρο: «καθολοκληρίαν παραδεχόμεθα και ευχόμεθα εκ μέσης καρδιάς να πραγματοποιηθή οσονούπω», βλ. εφημ. «Η Φωνή της Αλβανίας», έτ. Α' (1880), αρ. φύλλ.32, 28 Ιουνίου 1880.

4. Βλ. εφημ. «Η Φωνή της Αλβανίας», έτ. Α' (1880), αρ. φύλλ.34, 12 Ιουλίου 1880.

5. Βλ. εφημ. «Η Φωνή της Αλβανίας», έτ. Α' (1880), αρ. φύλλ.38, 9 Αυγούστου 1880.

6. Ο Κουλουριώτης υπήρξε και ο ίδιος υποψήφιος βουλευτής. Σε αναδημοσίευση άρθρου της εφημερίδας «Νέα Ελλάς» αναγράφεται: «έτερος δε τις, υποψήφιος ποτε βουλευτής Αττικής, δημοσιεύει από τινος χρόνου την "Φωνήν της Αλβανίας", εξυβρίζων και απει-

χθειά του για το θέατρο και τις απόψεις του για τη θρησκεία. «Η Φωνή της Αλβανίας» φαίνεται να πρόσθεσε στον Κουλουριώτη τον τίτλο του «Αλβανολόγου» στους αθηναϊκούς κύκλους· γνωστή είναι μία συνάντησή του με τον ποιητή Αχιλ. Παράσχο¹. Το τελευταίο φύλλο της εφημερίδας (αρ. φύλλ. 40) τυπώθηκε στις 23 Αυγούστου 1880²· εικάζεται η βίαιη διακοπή της έκδοσής της λόγω των απόψεων που εξέφραζε, ιδιαίτερα κατά τη δεύτερη εξαμηνία της.

Η διάλυση του Αλβανικού Συνδέσμου ανέστειλε προσωρινά τις προσπάθειες των Αλβανών για εθνική χειραφέτηση³. Πριν την ίδρυση του Συνδέσμου η έλλειψη εθνικής γραφής εμπόδιζε τη δημιουργία του αλβανικού αλφαβήτου⁴. Το ενδιαφέρον για τη συγκρότηση του αλφαβήτου αυξήθηκε μετά το 1878. Την προσπάθεια των Αλβανών υποστήριζε και η Υψηλή Πύλη· φρονούσε ότι ο αλβανικός εθνικισμός θα εμπόδιζε ενδεχόμενη επεκτατική πολιτική στα Βαλκάνια, είτε από τους Έλληνες είτε από τους Σλάβους⁵. Καταλυτικός υπήρξε ο ρόλος της *Εταιρείας των Αλβανικών Γραμμάτων*⁶ που

λών τον ελληνισμό και προτείνων προς σωτηρίαν αυτού την συνένωσιν αυτού μετά της Αλβανίας!!!», βλ. εφημ. «Η Φωνή της Αλβανίας», έτ. Α' (1880), αρ. φύλλ. 22, 23 Φεβρουαρίου 1880. Για τις εκλογές που είχαν διεξαχθεί τη δεκαετία του 1870 στην Ελλάδα βλ. *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, τ. ΙΓ', Αθήναι 1977, σ. 290-298.

1. Ο Κουλουριώτης περιγράφεται ως πανάσχημος: «Η φύσις σπανίως έπλασε δυσειδεστέραν μορφήν της ιδικής του». Το επεισόδιο με τον ποιητή Αχ. Παράσχο έλαβε χώρα στο καφενείο του Γιαννόπουλου, στην πλατεία Συντάγματος· ο Παράσχος εκνευριζόταν όταν ο Κουλουριώτης έλεγε ότι οι Αλβανοί είναι Έλληνες. Μία σύγκριση σε καθρέπτη των εξωτερικών τους χαρακτηριστικών μείωσε ανεπανόρθωτα τον Κουλουριώτη· οι θαμώνες του καφενείου γελούσαν συνεχώς και ο Κουλουριώτης από τότε δεν εμφανίστηκε άλλη φορά, βλ. *Μεγάλη Ελληνική Εγκυκλοπαίδεια*, τ. Β', σ. 275.

2. Ο Ilo Mitkë Qafëzezi σε σημείωμά του (24-2-1939) στο σώμα της εφημερίδας «Η Φωνή της Αλβανίας», που βρίσκεται στην Μπενάκειο Βιβλιοθήκη της Ελλάδας, γνωστοποιεί την ύπαρξη αντίστοιχου σώματος στη Δημοτική Βιβλιοθήκη της Κορυτσάς και θεωρεί ότι ο Κουλουριώτης ήταν «ο μεγαλύτερος οπαδός της Ελληνοαλβανικής αδελφοσύνης». (Έχουμε υπόψη μας και ένα τρίτο σώμα της εφημερίδας που υπάρχει στη Βιβλιοθήκη Ευλόγιου Κουρίλα στο Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων).

3. Βλ. Stavro Skendi, *Albanian Political Thought and Revolutionary Activity, 1881-1912*, *Südost-Forschungen* 13(1954) 161.

4. Οι τέσσερις υποψήφιες γραφές ήταν η αραβική, η ελληνική, η λατινική και υπήρχε η πρόταση του Hasan Tahsini για δημιουργία νέας γραφής, βλ. Skendi, *The Albanian National Awakening*, σ. 139-144. Επίσης, οι σλαβόφωνοι κάτοικοι χρησιμοποιούσαν την κυριλλική γραφή, αλλά δεν τέθηκε θέμα χρήσης της.

5. Βλ. Stavro Skendi, *Beginnings of Albanian Nationalist Trends in Culture and Education (1878-1912)*, *Journal of Central European Affairs* 12(1953) 359.

6. Για την παράφραση του ονόματος της Εταιρείας βλ. Pollo-Puto, *ό.π.*, σ. 173, Μαρία Νυσταζοπούλου-Πελεκίδου, *ό.π.*, σ. 286 (*Αλβανική Φιλολογική Εταιρεία*).

ιδρύθηκε στην Κωνσταντινούπολη (1879), η οποία επέλεξε τη λατινική γραφή και δημιούργησε το γνωστό ως *αλφάβητο της Κωνσταντινούπολης* με 36 γράμματα. Στις αρχές της δεκαετίας του 1880 ο αγώνας για την επικράτηση της λατινικής ή της ελληνικής γραφής ήταν έντονος¹. Το ζήτημα της γραφής της αλβανικής γλώσσας λύθηκε οριστικά στις αρχές του 20ου αιώνα².

Η συγγραφική επανεμφάνιση του Κουλουριώτη, το 1882, είναι εντυπωσιακή. Εκδίδει το δίγλωσσο «Αλβανικόν Αλφαβητάριον»³ (απόδοση της αλβανικής γλώσσας με ελληνικούς χαρακτήρες που είχε επινοήσει από το 1880). Στο εκτεταμένο προοίμιο του έργου μάς δίνει τις πολιτικές του ιδέες, όπως έχουν μετασχηματιστεί τα δύο χρόνια της απουσίας του. Αναφέρεται στην ανάγκη της πνευματικής αφύπνισης των Αλβανών και εξηγεί ότι προτίμησε τη συγκεκριμένη γραφή για καλύτερη ταξινόμηση των γραμμάτων⁴. Παραμένει πιστός στην ιδέα του «κοσμοπολιτισμού» και επιδιώκει τη δημιουργία ενός παγκόσμιου αλφαβήτου, αλλά στόχος του εξακολουθεί να είναι η μόρφωση των χιλιάδων αλβανόγλωσσων πολιτών της Ελλάδας που ζουν στην αμάθεια. Στη ρητορική ερώτηση μήπως προκαλεί τη διχόνοια του κράτους δίνει την απάντηση ότι η μόρφωση των Αλβανών εξυπηρετεί τα συμφέροντα του ελληνικού έθνους⁵. Απορρίπτει την κατάδιωξη των ιδεών, γιατί πιστεύει ότι οι διαφορές επιλύονται με την παιδεία και το χριστιανισμό σε πνεύμα ελευθερίας και ισότητας. Φαίνεται να έχει προσαρμοστεί στο γενικότερο πνεύμα ύφεσης που διέρχεται η αλβανική υπόθεση.

Στο έργο του παρουσιάζεται αναλυτικά το προτεινόμενο αλφάβητο της

1. Για τη χρησιμοποίηση της ελληνικής γλώσσας στην απόδοση αλβανικών κειμένων βλ. Κ.Χ. Βάμβας, Ολίγα περί της αλβανικής γλώσσας, *Παρνασσός* 3(1879) 286-298. Petrotta, ό.π., Stavro Skendi, The History of the Albanian Alphabet: A Case of Complex Cultural and Political Development, *Südost-Forschungen* 19(1960) 266-269. Μαρία Νυσταζοπούλου-Πελεκίδου, Ξενόγλωσσα κείμενα με ελληνική γραφή, *Ερανιστής* 10 τχ. 57(1972) 79-85. Τίτος Π. Γιοχάλας, Στοιχεία ελληνο-αλβανικής γραμματικής και ελληνο-αλβανικοί διάλογοι, *Ανέκδοτο έργο του Ιωάννη Βηλαρά*, Θεσσαλονίκη 1985, σ. 56-61.

2. Βλ. Skendi, *The Albanian National*, σ. 366-390.

3. Βλ. Α. Ι. Κουλουριώτης, *Αλβανικόν Αλφαβητάριον κατά το εν Ελλάδι ομιλούμενον αλβανικόν ιδίωμα εκκαθαρισθέν και επιδιορθωθέν βοήθημα των γονέων και εγχειρίδιον των αλβανικών τέκνων*. Εν Αθήναις, εκ του τυπογραφείου «Η Φωνή του Αλβανίας», 1882. Ο τίτλος του βιβλίου αναγράφεται, όπως όλο το έργο, και στο ιδιότυπό του αλφάβητο.

4. Βλ. Κουλουριώτης, *Αλβανικόν Αλφαβητάριον*, σ. η' -ι'.

5. Βλ. Κουλουριώτης, *Αλβανικόν Αλφαβητάριον*, σ. ιβ' -ιδ'. Εμμένει στην ιδέα της εκλογής Αλβανών βουλευτών στην ελληνική βουλή.

αλβανικής γλώσσας¹, ενώ περιέχεται και «λεξιμάθεια». δηλαδή κείμενα στην ελληνική και παράλληλα στην αλβανική. Το δεύτερο μέρος του βιβλίου του είναι «αναγνωσματοάριον», δηλαδή περιέχει διάφορους μύθους, ποιήματα αλβανικά και παροιμίες. Πολλά από τα αναγνώσματά του αποβλέπουν, έμμεσα, στην καλλιέργεια αλβανικής εθνικής συνείδησης (λ.χ. «ο θρηνώδης μονόλογος πεσόντος Τουρκαλβανού στρατιώτου»)². Το 1882 εκδίδει και ένα δεύτερο έργο, το «Γάλα διά νήπια»³.

Αρχές του 1883 αρχίζει και πάλι η επαναστατική δραστηριότητα του αλβανικού λαού εναντίον των Τούρκων⁴. Στην Ελλάδα, την περίοδο 1881-1908, γίνονται επανειλημμένα σκέψεις για συγκρότηση δυαδικού κράτους, με την Αλβανία να αυτοδιοικείται· ο διακαής πόθος των Αλβανών για ανεξαρτησία ή έστω αυτονομία ανάγκασε την ελληνική διπλωματία σε αναδίπλωση. Προσπάθησε έτσι να αποκαταστήσει τις επαφές με τους Αλβανούς⁵. Πρέπει να σημειωθεί ότι αρκετοί Έλληνες προξενικοί υπάλληλοι στην Ήπειρο και στην Αλβανία δε διακρίνονταν ιδιαίτερα για τα προσόντα τους· ήταν αναποφάσιστοι και άτολμοι, ενώ πολύ συχνά υπήρξαν ανταγωνιστικοί προς τους μητροπολίτες και την πολιτική του Οικουμενικού Πατριαρχείου σε εκπαιδευτικά και εθνικά θέματα. Παράλληλα, την περίοδο αυτή αυξάνει το ενδιαφέρον της ιταλικής και της αυστρουγγρικής πολιτικής για την Αλβανία⁶.

1. Ο Haebler θεωρεί το αλφάβητο του Κουλουριώτη αδέξιο, που αποδίδει την «αττικο-αλβανική» διάλεκτο, βλ. Claus Haebler, *Grammatik der albanischen Mundart von Salamis*. Wiesbaden 1965, σ. 24.

2. Βλ. Κουλουριώτης, *Αλβανικόν Αλφαβητάριον*, σ. 141.

3. Βλ. Α. Ι. Κουλουριώτης, *Γάλα διά νήπια ήτοι συνοπτική έκθεσις των κυριωτέρων συμβάντων και διδασκαλιών της Γραφής προς χρήσιν γονέων και διδασκάλων νηπιαγωγείων υπό Σαμουήλ Σχιέφφελιν. συγγραφέως «των θεμελίων της Ιστορίας»*. Εκ του αγγλικού. Έκδοσις τετάρτη επιδιορθωμένη. Εν Αθήναις, τύποις Λακωνίας, 1882. Δυστυχώς, δε στάθηκε δυνατό να συμβουλευθώ το βιβλίο και η μοναδική μου πληροφόρηση είναι από βιβλιογραφικούς οδηγούς, βλ. Ν. Γ. Πολίτης), Βιβλιογραφία, *Δελτίον Ιστορικής Εθνολογικής Εταιρείας* 1(1883) 731. Émile Legrand, *Bibliographie Albanaise. Description raisonnée des ouvrages publiés en Albanais ou relatifs à l' Albanie du quinzième siècle à l' année 1900. Oeuvre posthume complétée et publiée par Henri Gûys*. Paris-Athènes 1912, σ. 139. Ο Ν. Γ. Πολίτης μιλά για προσπάθεια μετάφρασης της Αγίας Γραφής στα αλβανικά, βλ. Jochalas, *Albanologische*, σ. 203-204.

4. Βλ. Skendi, *Albanian Political*, σ.161-162.

5. Βλ. Basil Kondis, *Greece and Albania 1908-1914*, Thessaloniki 1976, σ. 28-35.

6. Για την ιταλική πολιτική βλ. Αντ. Γ. Καρτάλης, *Η ιταλική πολιτική εν Αλβανία και τοις Βαλκανίοις*, Εν Αθήναις 1914, κυρίως τις σ. 24-92, 101-108, 133-141, Skendi, *The Albanian National*, σ. 238-286 (και για την αυστρουγγρική), Γεώργιος Πλουμίδης, *Η ιτα-*

Ο Κουλουριώτης βρίσκεται στην Αθήνα¹ και αρχίζει να αρθρογραφεί με τη μορφή επιστολών στην εφημερίδα «Αιών». Την αφορμή δίνει η δημοσίευση στον «Αιώνα» άρθρου με τίτλο «Η προς την Αλβανίαν πολιτική της Ελλάδος»². Στις 4 / 16 Φεβρουαρίου 1883 δημοσιεύεται η πρώτη του επιστολή όπου κατακρίνει τη στάση που τηρεί ο ελληνικός τύπος απέναντι στους Ευρωπαίους πολιτικούς· φρονεί ότι οι Ευρωπαίοι ενεργούν πρώτιστα για το συμφέρον της χώρας τους και δεν υπάρχει λόγος για υπερβολικές εκδηλώσεις (λ.χ. κατασκευή ανδριάντων σε πολιτικούς εν ενεργεία) εκ μέρους των Ελλήνων. Και συνεχίζει: «Συμφωνώ λοιπόν κατά πάντα τω κ. Μ. Βρατσάνω περί του πώς πρέπει να πολιτεύηται η Ελλάς, όπως αποκτήσῃ αληθείς και βεβαίους φίλους..., δηλαδή διά της ηθικής και θρησκευτικής παιδείσεως του ελληνικού λαού»³. Λίγο αργότερα δημοσιεύεται η «Πέμπτη γενική πρόσκλησις εις συμπροσευχήν υπέρ της ενδελεχούς αγιάσεως της Κυριακής ημέρας (Αρχομένης από της 27 Μαρτίου μέχρι της 3 Απριλίου 1883)»⁴. Ο Κουλουριώτης δεν ξεχνά τα καθήκοντά του ως προτεστάντης και δε διστάζει να προβάλλει δημόσια τη θρησκευτική του ταυτότητα⁵.

Το σημαντικότερο πολιτικό βήμα του Κουλουριώτη είναι η ομιλία του στο φιλολογικό σύλλογο «Παρνασσός»· αντικείμενό της, η δημιουργία Συνδέσμου στην Αθήνα με το όνομα: *Οι Αλβανοί Βλάμηδες*⁶. Η δημόσια

λική πολιτική στη Βαλκανική, στην Αλβανία-Ηπειρο και το έργο του Antonio Baldacci, *Ηπειρωτικά Χρονικά* 22(1980) 206-233, Ennio Maserati, *Momenti della questione adriatica (1896-1914). Albania e Montenegro tra Austria ed Italia*, Verona 1981, Bernd J. Fisher, *Italian Policy in Albania, 1894-1943. Balkan Studies* 26(1985) 101-106. Για την αυστροουγγρική πολιτική, βλ. Hanns Dietes Schanderl, *Die Albanienpolitik Österreich-Ungarns und Italiens 1877-1908*, Wiesbaden 1971, R. Melville - H.J. Schröder (hrsg.), *ό.π.*, σ. 225-286, Νικολαΐδου, *Ξένες προπαγάνδες*, σ. 23-78.

1. Δε φαίνεται να έχει ισχύ η άποψη του Petroitta ότι πήγε στο Βουκουρέστι καταδιωκόμενος από την ελληνική κυβέρνηση και στη συνέχεια στο Αργυρόκαστρο, βλ. Petroitta, *ό.π.*, σ. 191.

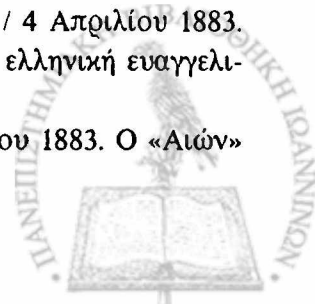
2. Με το διακριτικό P* ο Μ. Βρατσάνος (διευθυντής του διδασκαλείου στην Αθήνα) προτείνει: α) την αποστολή συνετών διπλωμάτων, β) τη συγκρότηση ομοσπονδίας με μορφή πολιτικού συνεταιρισμού, γ) την ίδρυση σχολείων στην Αλβανία με διδασκαλία της αλβανικής και της ελληνικής γλώσσας. Επίσης, επαινεί το αλβανικό αλφαβητάριο του Κουλουριώτη, βλ. εφημ. «Αιών», έτ. ΜΕ' (1883), αρ. φύλλ. 4066, 19 / 31 Ιανουαρίου 1883.

3. Βλ. εφημ. «Αιών», έτ. ΜΕ' (1883), αρ. φύλλ. 4080, 4 / 16 Φεβρουαρίου 1883.

4. Βλ. εφημ. «Αιών», έτ. ΜΕ' (1883), αρ. φύλλ. 4119, 23 Μαρτίου / 4 Απριλίου 1883.

5. Πληροφορεί τους χριστιανούς ότι η συμπροσευχή θα γίνει στην ελληνική ευαγγελική Εκκλησία, βλ. εφημ. «Αιών», *ό.π.*

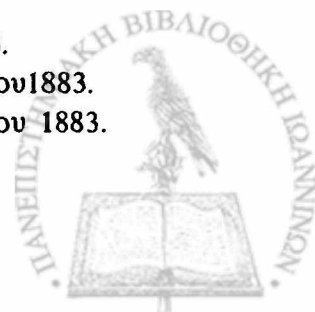
6. Βλ. εφημ. «Αιών», έτ. ΜΕ' (1883), αρ. φύλλ. 4193, 18 / 30 Ιουνίου 1883. Ο «Αιών»

παρουσίαση του συλλόγου βοηθά ώστε να μην κατηγορηθεί για υστεροβουλία· η ομιλία του περιστρέφεται γύρω από την πολιτική που αρμόζει να έχει η Ελλάδα απέναντι στην Αλβανία. Ο λόγος του είναι ένα συμπύλημα των απόψεων που είχε δημοσιεύσει στο άρθρο του ο Μ. Βρατσάνος και των προσωπικών απόψεων του Κουλουριώτη. Περιγράφει τα κύρια σημεία του προγράμματος, που έχει θέσει ο Σύνδεσμος, ώστε να διευκολυνθεί η προσέγγιση των δύο λαών¹. Αυτά είναι: α) οι διπλωμάτες που θα σταλούν στην Αλβανία να γνωρίζουν την αλβανική γλώσσα, να είναι διαλλακτικοί και να μην προκαλούν αντιπάθεια με τις κινήσεις τους· το τελευταίο είναι απαραίτητο, καθώς επιδιώκονται και στενές οικονομικές σχέσεις. β) Πρέπει να υπάρξει πνευματική παλιγγενεσία των Αλβανών, ώστε να ακολουθήσει η προσχώρησή τους σε ομοσπονδία με την Ελλάδα σε ισότιμη βάση. γ) Επείγει οι Αλβανοί να μάθουν τη γλώσσα τους και να προωθηθεί το ελληνικό αλφάβητο αντί του λατινικού· παράλληλα πρέπει να μορφωθούν και οι αλβανόφωνοι της Ελλάδας. δ) Η Ελλάδα οφείλει να στείλει ειδικούς πρέσβεις στην Ήπειρο, αλβανολόγους, ώστε να αναπτυχθούν φιλικές σχέσεις· διαφορετικά, οι Αλβανοί θα στραφούν για βοήθεια στην Αυστροουγγαρία. Χρειάζεται προσοχή στον «εναγκαλισμό» με τους Άλβανους, ώστε να μην επαναληφθούν τα σφάλματα που είχαν γίνει στην περίπτωση της Βουλγαρίας. Ο Κουλουριώτης υμνεί το πνεύμα του «συνεταιρισμού»², γιατί οδηγεί στην πρόοδο των λαών. Σε όσους θεωρούν επιζήμια για την Ελλάδα την ανάπτυξη της Αλβανίας, απαντά ότι είναι απαραίτητη και στις κατηγορίες για διχασμό αποκρίνεται ότι οι Αλβανοί αποτελούν συστατικό στοιχείο του ελληνικού έθνους, όπως οι Ίωνες και οι Δωριείς. Πιστεύει ότι η Ελλάδα θα κερδίσει από την προσέγγιση, ενώ το ελληνικό σύνταγμα παρέχει τις απαραίτητες εγγυήσεις για αρμονική συνύπαρξη των δύο λαών, σε αντίθεση με τη δεσποτική Οθωμανική αυτοκρατορία. Κατακλείδα της ομιλίας του αποτελεί ο σκοπός του Συνδέσμου: «Ο σύνδεσμος ούτος εκ των προτέρων διαπρυσίως κηρύττει ως όρον αυτού απαράβατον "την εν γένει ηθικήν και πνευματικήν μόρφωσιν του αλβανικού λαού ανεξαιρέτως φυλής, αιρέσεως και θρησκεύματος, διά της αναπτύξεως και καλλιεργείας της ιδίας αυτού γλώσσης". Ιδού, κύριοι, η ομολογία ημών. Δεν έχομεν τι μυστικόν και απόρρητον»³. Πρόθεση του Συν-

είχε δημοσιεύσει προαναγγελίες της εκδήλωσης, βλ. εφημ. «Αιών», έτ. ΜΕ' (1883), αρ. φύλλ. 4180, 3 / 15 Ιουνίου 1883, επίσης αρ. φύλλ. 4181, 4 / 16 Ιουνίου 1883.

1. Βλ. εφημ. «Αιών», έτ. ΜΕ' (1883), αρ. φύλλ. 4193, 18 / 30 Ιουνίου 1883.
2. Βλ. εφημ. «Αιών», έτ. ΜΕ' (1883), αρ. φύλλ. 4196, 22 Ιουνίου / 4 Ιουλίου 1883.
3. Βλ. εφημ. «Αιών», έτ. ΜΕ' (1883), αρ. φύλλ. 4199, 25 Ιουνίου / 7 Ιουλίου 1883.

δέσμου είναι και η μόρφωση των Αλβανών με τη δημιουργία σχολείων στην Αλβανία, όπου θα διδάσκονται η αλβανική και η ελληνική γλώσσα, ενώ φιλοδοξεί και την έκδοση αλβανοελληνικής εφημερίδας. Επειδή το εγχείρημα είναι μεγάλο, θα απευθυνθεί για συνδρομές στους πλούσιους «Αλβανούς», όπως τους ονομάζει (δηλ. οικογένεια Ζάππα, Χρ. Ζωγράφου, Τοσίτσα, Σίνα, Βαρβάκη κ.ά.). Η βοήθειά τους είναι απαραίτητη, ώστε το σχέδιο να γίνει πραγματικότητα.

Το καλοκαίρι του 1883 ο Κουλουριώτης έθεσε υποψηφιότητα για δημοτικός σύμβουλος στο δήμο Αθηναίων, αλλά δεν εξελέγη¹. Παρά την αποτυχία του, ενθαρρυνμένος από την ανταπόκριση της ομιλίας του, αποφασίζει να πραγματοποιήσει ένα ταξίδι στην Αλβανία, το οποίο αποδείχτηκε επικίνδυνο. Κατά την επίσκεψή του στο Αργυρόκαστρο ήρθε σε επαφή με Αλβανούς και προσπάθησε να τους δώσει τα αλφαβητάριά του². Όλες όμως οι κινήσεις του προκάλεσαν την αντίδραση του Έλληνα προξένου Σωμάκη. Η επίσκεψή του στο μουτεσαρίφη του Αργυροκάστρου (παρών ήταν και ο Μ. Χαρίτων³, ο οποίος δε δείχνει να ενστερνίστηκε τις απόψεις του) προκαλεί τη διακοπή των δραστηριοτήτων του από το Σωμάκη και την άμεση αποστολή του σε ελληνικό έδαφος, στην Κέρκυρα. Η δημοσίευση ανταπόκρισης της εφημερίδας «Παλιγγενεσία» από το Αργυρόκαστρο⁴ και

1. Βλ. εφημ. «Αιών», έτ. ΜΕ' (1883), αρ. φύλλ. 4187, 11 / 23 Ιουνίου 1883.

2. Συνάντησε στην οικία του Έλληνα προξένου Σωμάκη τον Σάκιο Ταβούρλα. Μάλλον εννοεί τον Shaqo Dabulla, βλ. Reso, *Anastas*, σ. 264.

3. Βλ. Κουλουριώτης, *Αλβανικά πάρεργα*, σ. 18. Ο Μ. Χαρίτων ήταν ένας από τους δύο ισχυρούς άνδρες του Αργυροκάστρου. Ο άλλος ήταν ο Αθ. Μέξης, βλ. *Αρχείο Υπουργείου Εξωτερικών* (ΑΥΕ), 1883, Γ/41/2. Καταγγελία κατά προξενικών αρχών. Έκθεση Συλλόγου προς διάδοσιν των ελληνικών γραμμάτων, αρ. 1758, εν Αθήναις, 9 / 21 Δεκεμβρίου 1883.

4. Βλ. εφημ. «Παλιγγενεσία», αρ. φύλλ. 5758, 22 Αυγούστου / 3 Σεπτεμβρίου 1883. Πιστεύει ότι ο ανταποκριτής της εφημερίδας είναι ο Πέτρος Κόντης και τον κατηγορεί ως υποστηρικτή της καθολικής προπαγάνδας. Ενδιαφέρουσα είναι η ανταπόκριση και άλλων αθηναϊκών εφημερίδων. Χαρακτηρίζουν τον Κουλουριώτη ως «φιλαλβανόν ιεραπόστολον», βλ. εφημ. «Νέαι Ιδέαι», έτ. ΣΤ' (1883), αρ. φύλλ. 1628, 23 Αυγούστου / 4 Σεπτεμβρίου 1883. εφημ. «Σφαίρα» (Εν Πειραιεί), έτ. Δ' (1883), αρ. φύλλ. 891, 23 Αυγούστου / 4 Σεπτεμβρίου 1883. Η «Στοά» γράφει: «Ο γνωστός ενταύθα κ. Κουλουριώτης ο εκδούς το αλβανικόν αλφαβητάριον μετέβη εις Αλβανίαν όπως διδάξη την χρήσιν αυτού εις τους Αλβανούς και προ πάντων όπως τους πείση ότι τα εν αυτώ αλβανιστί μεταφρασμένα ελληνικά δημοτικά άσματα είναι αλβανικά, αλλ' ότι τα ελησμόνησαν. Φαίνεται όμως ότι δεν επρόφθασε να διδάξη εις αυτούς και τον ήχον όπως τα τραγουδούν, διότι οι κάτοικοι του

η διαστρέβλωση των γεγονότων, σύμφωνα με τον Κουλουριώτη, προκάλεσαν την έκδοση ειδικού φυλλαδίου του για να απαντήσει. Στην «ανασκευή» ο Κουλουριώτης προσπαθεί να αντικρούσει λέξη προς λέξη ολόκληρη την ανταπόκριση, ενδεικτικό του μένους που τον έχει κυριεύσει. Υπερασπίζεται με σθένος τις απόψεις του για το Αλβανικό Ζήτημα: κανείς δεν μπορεί να αμφισβητήσει την ύπαρξη αλβανικής εθνότητας. Σχετικά με τις ελληνοαλβανικές σχέσεις μιλά για άφρονα πολιτική ορισμένων κύκλων και επαναλαμβάνει τη θέση του για ομοσπονδία των δύο λαών και όχι αφομοίωση των Αλβανών από τους Έλληνες. Για τα αλφαβητάριά του θεωρεί ότι είναι έντιμη προσπάθεια επιβίωσης, αλλά και ευεργέτημα για Έλληνες και Αλβανούς³ επίσης, υπερασπίζεται και τη θέση του για τον «κοσμοπολιτισμό». Αναφορικά με τις διαπιστώσεις του από το Αργυροκάστρο υπογραμμίζει ότι οι Αλβανοί παραμένουν Αλβανοί, παρά τους λίγους εξελληνισμένους μέσω της πατριαρχικής προπαγάνδας και πιστεύει ότι γίνονται θύματα εκμετάλλευσης, λόγω της αμάθειάς τους⁴. Στον επίλογό του⁵ ο Κουλουριώτης προτρέπει τον ελληνικό τύπο να είναι περισσότερο ψύχραιμος στην κρίση του και επιτίθεται στον πρωθυπουργό Τρικούπη για ακατάλληλη επιλογή συνεργατών, κρίνοντας από την επιλογή προξένων. Επίσης, χαρακτηρίζει ανάρμοστη τη συμπεριφορά του Σωμάκη⁶ στο πρόσωπό του.

Η έκδοση του κανονισμού του *Συνδέσμου Οι Αλβανοί Βλάχηδες*⁷ είναι η τελευταία συγγραφική δραστηριότητα του Κουλουριώτη. Τα ίχνη του

Αργυροκάστρου δεν εξετίμησαν ούτε τους φιλολογικούς ούτε τους φιλαλβανικούς πόθους και μόχθους του ανδρός», βλ. εφημ. «Στοά», έτ. Ι' (1883), αρ. φύλλ. 197, 24 Αυγούστου / 5 Σεπτεμβρίου 1883.

1. «Ο Αλβανός είναι πράγματι Αλβανός εις το πείσμα των ολίγων ελληνοφώνων Αλβανών μετασχηματισθέντων Ελλήνων χάριτι των ανέκαθεν πατριαρχικοβυζαντινορθοδοξικών ενεργειών αίτινες τους έκαμεν ν'αλλάξουν την γλώσσαν εις ανταλλαγήν της θρησκείας...ο Αλβανός πάσχει...εξ αιτίας της αμαθείας αυτού την οποίαν εκμεταλεύονται ασυνείδητοί τινες προς ίδιον αυτών συμφέρον», βλ. Κουλουριώτης, *Αλβανικά πάρεργα*, σ. 45-46.

2. Σε παράρτημα δημοσιεύει σχόλια ιταλικής και αιγυπτιακής εφημερίδας για το περιαστατικό και σημειώνει ότι κανένας Αλβανός δε θέλει ομοσπονδία με την Ελλάδα.

3. Σε έκθεση του προέδρου του Συλλόγου προς διάδοσιν των ελληνικών γραμμάτων Κ. Παπαρηγόπουλου (αρ. 1758, 9 / 21 Δεκεμβρίου 1883) προς τον Αλέξανδρον Κοντόσταυλον (Υπουργό των Εξωτερικών) πληροφορούμαστε ότι ο Σωμάκης δημιούργησε σκάνδαλο, καθώς διατηρούσε σχέσεις με την παρθεναγωγό του Αργυροκάστρου το προηγούμενο σχολικό έτος. Δεν έδωσε όμως καμία αφορμή δυσaráρεσκείας η υπηρεσιακή συμπεριφορά του προς το Σύλλογο, βλ. ΑΥΕ. 1883, Γ/41/2. Καταγγελία κατά προξενικών αρχών.

4. Βλ. Α.Ι. Κουλουριώτης, *Αλβανικά Πάρεργα ήτοι λόγος περί συστάσεως συνδέσμου «οι Αλβανοί αδελφοί»*, εκφωνηθείς την 4 Ιουνίου 1883 εν τω φιλολογικώ συλλόγῳ ο Παρ-

εξαφανίζονται. Πιθανολογείται ο εγκλεισμός του σε φυλακή όπου και πέθανε, ίσως δηλητηριασμένος (1887)¹.

Ο Αναστάσιος Κουλουριώτης υπήρξε ρηξικέλευθος στις ιδέες και ριψοκίνδυνος στις πράξεις. Τα ταξίδια που είχε κάνει ως νέος διαμόρφωσαν τη σκέψη του· ανέπτυξε τις θεωρίες του περισσότερο επηρεασμένος από τα πνευματικά κινήματα της Δύσης, όπως ο Διαφωτισμός, παρά από την ελληνική πραγματικότητα της εποχής του. Η σχέση με την BFBS υπήρξε καθοριστική ως προς τις κοινωνικά συντηρητικές επιλογές του, ενώ από τις επαφές του με τους κύκλους των φοιτητών του πανεπιστημίου Αθηνών διαμόρφωσε μία περισσότερο φιλελεύθερη, πολιτικά, ιδεολογία. Η ίδρυση του *Αλβανικού Συνδέσμου* υπήρξε καταλυτική στην πορεία του. Ο Κουλουριώτης αποτελεί μέλος ευρύτερης ομάδας πνευματικών ανθρώπων που ασχολήθηκαν με τη Rilindja και οι οποίοι είχαν σχέση με την Ελλάδα (Έλληνες, ελληνίζοντες, χρήστες της ελληνικής γραφής). Δυστυχώς, η έλλειψη επαρκών στοιχείων δημιουργεί για τους ερευνητές ερωτηματικά και αμφιβολίες για την προσωπικότητα του Αναστασίου Κουλουριώτη².

νασσός. *Κατάλογος των ιδρυτών και κανονισμός αυτού υπό Αναστ. Ι. Κουλουριώτη*. Εν Αθήναις, εκ της τυπογραφίας «Η Φωνή της Αλβανίας», 1884. Πρόεδρος του Συλλόγου ήταν ο Δημήτριος Νότη Μπότσαρης, βλ. Reso, Anastas, σ. 260-261. Ατυχώς, δεν κατόρθωσα να συμβουλευτώ τον κατάλογο των ιδρυτών, ο οποίος με βάση την εισήγηση πρέπει να περιλαμβάνει και το Μ. Βρατσάνο.

1. Βλ. Petrotta, *ό.π.*, σ. 192.

2. Για τη συγγραφή του άρθρου μας χρησιμοποιήσαμε ως πηγές την υπάρχουσα βιβλιογραφία και τον τύπο της εποχής. Στόχος μας δε θα μπορούσε να είναι η εξάντληση του θέματος, αλλά η επισήμανση και η ανάλυση του συγγραφικού έργου και της δραστηριότητας του Κουλουριώτη.

A B S T R A C T

ANASTASIOS KOULOURIOTES AND HIS WORK A Contribution to the Study of Greek - Albanian Relations (second half of the 19th cent.)

by
Elias G. Skoulidas

The purpose of this article is to present the publications of Anastasios Koulouriotes and his views on Greek - Albanian relations.

In his first work he advocated Prince Alfred's candidature to the Greek throne (London 1863). In another work, he described the activities of the British and Foreign Bible Society in Greece and the states reaction in Athens. But most of all, Anastasios Koulouriotes was known as the publisher of «The Voice of Albania», a newspaper edited in Athens in 1879-1880, in order to promote the Albanian cause. Within this scheme he published an Albanian alphabet in Greek characters in 1880. Two years later, in 1882, he published two more books; an Albanian spelling book and a book called «Milk for babies».

All these activities resulted to the foundation of the league «The Albanian Blood - Brothers» (1884).

The writer's contribution also consists of further knowledge of the political activities of Koulouriotes concerning the Greek - Albanian relations.

University of Ioannina
Department of History

